

Abbâsî Şairlerinden Ali b. Cebele'nin Dîvânında Geçen Ana Temalar *The Main Themes in the Dîwân of the Abbasid Poet, 'Alî Ibn al-Jabalah*

İbrahim AYDIN*

*Dr. Öğr. Üyesi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Osmaniye, Türkiye.

E-mail: ibrahimaydin@osmaniye.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0002-1006-2067>

Corresponding Author/Sorumlu Yazar:

İbrahim AYDIN,
Dr. Öğr. Üyesi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Osmaniye, Türkiye.

Submission/Başvuru:

23 Temmuz/July 2025

Acceptance/Kabul:

17 Kasım/November 2025

Citation/Atf:

AYDIN, İbrahim. "Abbâsî Şairlerinden Ali b. Cebele'nin Dîvânında Geçen Ana Temalar." *Istanbul Journal of Arabic Studies (ISTANBULJAS)* 8, no. 2 (2025): 247-294.

Öz

Ali b. Cebele, 160/777-213/829 yılları arasında yaşamış Iraklı bir şairdir. Küçük yaşlardan itibaren şiir ve edebiyata büyük ilgi göstermiş ve bu alanda kısa sürede önemli gelişmeler kaydetmiştir. Görme engelli olmasına rağmen kendini bu alanda yetiştirmeyi başarmış ve klasik Arap şiirinin başlıca türlerinde nitelikli şiirler nazmetmiştir. Ancak ona asıl şöhret kazandıran medih şiirleri olmuştur. Bu sebeple Arap edebiyatçıları ve eleştirmenleri tarafından "medih şairi" olarak anılmıştır. Pek çok şiiri -özellikle methiyeleri- hem kendi döneminde hem de sonraki çağlarda büyük beğeni toplamış; yalnız bazıları aşırılıklar içerdiği gerekçesiyle eleştirilmiş ve edebî çevrelerde tartışmalara yol açmıştır. Ali b. Cebele, Arap edebiyatında önemli bir konuma sahip olmasına rağmen şiirleri hakkında yalnızca iki tahkik çalışması yapılmıştır. Şiirlerin neşrini esas alan bu çalışmalarda, içeriklerine ilişkin sınırlı değerlendirmelerin yapıldığı; ancak şiirlerin tematik ve içerik yönlerinin yeterince incelenmediği gözlemlenmiştir. Bu çalışmada Ali b. Cebele'nin divanı konularına göre tasnif edilmiş ve her bir kategori içerik açısından analiz edilerek bütüncül bir yaklaşımla ele alınmıştır. Divanın yarısından fazlasını oluşturan medih şiirleri, şairin tanınmasında belirleyici olurken; mersiye şiiri ise edebî kimlik kazanmasında önemli rol oynamıştır. Ayrıca şair, gazel, tasvir, hiciv, hikmet, şarap, yaşlılık ve sitem gibi türlerde de nitelikli eserler ortaya koymuştur. Medih şiirleri, dönemin siyasî ve askerî olaylarına dair tarihî belge niteliği taşıırken; 'uzrî anlayışla yazılan gazeller samimi aşk duygularını yansıtmakta; hicivler ise bireysel ve toplumsal eleştirileri sert bir üslupla dile getirmektedir. Sonuç olarak bu çalışma Ali b. Cebele'nin şiirlerini hem Arap edebiyatı araştırmacılarına tanıtmakta hem de şairin çok yönlü edebî kimliği ile yaşadığı dönemin edebî özelliklerini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Edebiyatı, Abbâsî Şiiri, Ali b. Cebele, el-'Akevvek, Şiir temaları, Medih.

Abstract

Ali ibn Jabalah is an Iraqi poet who lived between 160/777 and 213/829. He showed great interest in poetry and

literature from an early age and quickly made significant progress in his field. Despite being visually impaired, he managed to cultivate himself in this field and versified high-quality poems in the major genres of classical Arabic poetry. However, it was his eulogistic poems that truly brought him fame. For this reason, he was referred to as the “poet of praise” by Arab writers and critics. Many of his poems -especially his eulogies- were highly acclaimed both in his time and in later eras; however, some were criticized for their excesses and sparked debate in literary circles. Although Ali ibn Jabala holds an important position in Arabic literature, only two taḥqîq studies have been conducted on his poems. In these studies, which are based on the edition of the poems, it has been observed that limited evaluations regarding their content have been made; however, the thematic and content aspects of the poems have not been sufficiently examined. In this study, Dîwân of Ali ibn Jabala are classified according to their subjects and each category is analyzed in terms of content with a holistic approach. While the eulogy poems, which constitute more than half of the dîwân, were decisive in the recognition of the poet, the elegy poem played an important role in his gaining a literary identity. In addition, the poet produced qualified works in genres such as ghazal, description, satire, wisdom, wine, old age and reproach. While the poems of Medih serve as historical documents regarding the political and military events of the period, the ghazals written with a ‘uzrî understanding reflect sincere feelings of love and the satires express individual and social criticism in a harsh style. In conclusion, this study introduces Ali ibn Jabala's poems to Arabic literature researchers and reveals the poet's versatile literary identity and the literary characteristics of the period in which he lived.

Keywords: Arabic Language and Literature, Abbasid Poetry, Ali b. Jabalah, al-‘Akawwak, Poetic Themes, Panegyric.

Extended Abstract

This study aims to examine the literary personality of ‘Alî b. Jabalah (d. 213/829), considered one of the prominent poets of the early Abbasid period, and the main themes he explored in his dîwân. The poet's life and poetic approach are significant not only as an individual literary identity but also for understanding the political, social, and cultural structure of the Abbasid period. Throughout the study, the poems in his dîwân have been classified according to themes, each theme has been analyzed in terms of content and style, and the findings have been evaluated to present the poet's literary identity comprehensively.

The primary aim of the study is to examine the poems in ‘Alî b. Jabalah's dîwân from a thematic perspective and to reveal their literary and historical value. In this context, the research seeks to answer the following questions:

1. What are the prominent poetic genres in ‘Alî b. Jabalah's dîwân, and how are they distributed in terms of the number of couplets?
2. How does the style he employs in his panegyric (madîh) poems reflect the political and social conditions of the early Abbasid period?

3. What contributions did the poet make to genres such as ghazal, elegy (marsiya), descriptive poetry (taşvîr), satire (hişv), wine poetry (khamr), wisdom (hikmah), old age, and mu'âtabât, and what original features stand out in these genres?
4. How do the poet's language and stylistic features, meter preferences, and use of rhetorical devices demonstrate his connection to the classical Arabic poetic tradition?
5. How were the excesses present in the poet's works received in the literary and social circles of his time, and what consequences did they lead to?

The study employs qualitative research methods, particularly content analysis. The poet's dīwān, based on available critical editions, was taken as the primary source, and the poems were classified according to themes. Each theme was first examined in terms of its historical development in Arabic literature, compared with examples from the Jahiliyyah, Umayyad, and Abbasid periods. Subsequently, 'Alī b. Jabalah's poems in each genre were analyzed, with selected couplets examined for content and stylistic features. This method allowed for determining both the poet's position within the classical poetic tradition and his unique contributions.

More than half of 'Alī b. Jabalah's dīwān consists of panegyric poems, justifying his reputation as a "poet of praise" in Arabic literature. Prominent figures praised in his madīh include Humayd al-Tūsī, Abū Dulaif al-'Ijlī, 'Abdullāh b. Ṭāhir, and Ḥasan b. Sahl. The poet exalted them with attributes such as generosity, heroism, justice, lineage, and military achievements. However, in some of his panegyrics, he exaggerated the qualities of his subjects to superhuman levels, which sparked considerable debate both among literary circles and the public. This even influenced his relationship with Caliph Ma'mūn, ultimately leading to his punishment and eventual execution. Nevertheless, some of his panegyrics were appreciated for their high literary quality in terms of both wording and meaning, and they also gained documentary value by shedding light on historical events.

Although fewer in number, his ghazals are of high quality. The poet did not adopt the urban (ḥaḍarī) ghazal tradition prevalent in the Abbasid period, which often emphasized pleasure and even included licentious expressions. Instead, he adhered more closely to the simpler, sincere 'uzrī tradition. In his ghazals, he explored the pure and spiritual aspects of love, focusing on themes of separation, longing, and desire for union. This approach demonstrates that

sincerity and emotional depth were important elements of his literary personality.

His descriptive poems (taşvîr) reveal his observational skills and imagination. He included both human and natural depictions, often using exaggerated metaphors when portraying figures such as Humayd and Abû Dulaif. In descriptions of rain and nature, he employed figurative expressions and hyperbole in line with the poetic conventions of the period. Frequent inclusion of panegyric elements in his descriptions sometimes blurred the line between taşvîr and madîh.

The dîwân contains only one elegy (marsiya), a thirty-four-couplet poem considered one of the strongest examples of its kind in both his era and subsequent centuries. Literary critics have praised the elegy, noting its influence on renowned poets such as al-Buhturî, granting it a special place in literary history.

In his satirical poems (hişv), the poet addressed the moral shortcomings, social status, and personal faults of his subjects. Although he wrote relatively few satirical poems, those that exist are sharp, severe, and occasionally contrary to conventional decorum. Some employ a softer tone, while others use harsh expressions to demean the subject, indicating that while his main focus was on panegyric, he was also capable in satire.

In poems on old age, the poet depicts this period as challenging compared to youth. According to him, old age is a time when one becomes aware of mortality, gains a sense of composure, yet experiences increased emotional fluctuations. In his wisdom (hikmah) poems, he addresses universal themes such as human behavior, social relationships, and moral values, adopting an instructive, reflective, and guiding tone.

Wine poems (khamr) are few in number in the dîwân. 'Alî b. Jabalah approaches wine not with praise but by describing its color, aroma, and effects, reflecting a cautious attitude. In his mu'ātabāt poems, he laments the hardships of the era and the unfaithfulness of his concubine, emphasizing virtues such as patience, chastity, morality, and sincerity.

His poetry combines clear and comprehensible language with elegance and depth of meaning. He effectively employs rhetorical devices such as metaphor (isti'ārah), simile (tashbîh), and allusion (talmîh), enriching the meaning and enhancing the harmony of the verse. His preferred meters are ṭawîl and basîṭ, demonstrating his adherence to the classical Arabic poetic tradition.

The study concludes that ‘Alī b. Jabalah’s dīwān represents an important work reflecting the poetic understanding of the Abbasid period. The predominance of panegyric poems justifies his title as a “poet of praise” while his works in ghazal, marsiya, taṣvīr, satire, wisdom, and other genres demonstrate his versatility. His poems are valuable both as witnesses to historical events and as sincere expressions of individual emotions. In this regard, ‘Alī b. Jabalah emerges in Abbasid literature not merely as a poet of praise but as a multifaceted, controversial, and influential literary figure. By examining his poetry thematically, the study contributes to understanding both his literary personality and the cultural and social structure of his time.

Abbâsî Şairlerinden Ali b. Cebele'nin Dîvânında Geçen Ana Temalar

GİRİŞ

Ali b. Cebele, h. II. yüzyılın ikinci yarısı ile üçüncü yüzyılın başlarında yaşamış, Iraklı âmâ bir şairdir. H. 160/777 senesinde Bağdat'ta doğan şaire el-Esma'î (ö. 216/831) tarafından 'kısa boylu ve şişman' anlamına gelen *el-Akevvek* lakabı verilmiş ve bu lakapla meşhur olmuştur.¹

Küçük yaşlardan itibaren şiire ve edebiyata ilgi duyan şair, sık sık ilmi ve edebî meclislere katılarak söz konusu bu alanlarda uzmanlaşmıştır. Bir yıl gibi kısa bir sürede yetkinliğini ispat ederek kendinden söz ettirmeyi başarmış ve dönemin önde gelen şairleri arasında yer almıştır.² Şiir yazmanın yanı sıra şiir okumada da öncü isimlerden biri olmuş, hatta "çok güzel şiir okuyan şair" unvanını almıştır.³

Şair, klasik Arap şiirinin belli başlı konuları olan medih, mersiye, hiciv, gazel, tasvir, şarap, yaşlılık, sitem, hikmet gibi alanlarda⁴ nitelikli şiirler kaleme almıştır. Ancak o, özellikle medih türünde öne çıkmış; halifelere, devlet adamlarına, dostlarına ve çevresindeki farklı kişilere çok sayıda methiyeler yöneltmiştir. Bu nedenle kendisi *meddâh*, yani çokça medih şiiri söyleyen bir şair olarak nitelendirilmiştir.⁵ Harun Reşid ve Me'mûn gibi halifelere methiyeler yazdığı ifade edilse de bu methiyeleri günümüze ulaşmamıştır.⁶ Bazı methiyeleri gerek kendi döneminde gerekse de sonraki dönemlerde büyük ilgi görmüş, lafız ve anlam açısından güzel ve nitelikli

¹ Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. İbrahim b. Ebü Bekir İbn Hallikân, *Veŧeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâi'z-zamân*, thk. İhsân Abbâs (Beyrut: Dâru Sâdır, 1972), 3:350-53; Hayruddîn b. Ali b. Fâris ez-Zirikli, *el-A'lâm* (y.y.: Dâru'l-İlmi li'l-Melâ'în, 2002), 4:268; Ömer Ferrûh, *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî* (Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melayîn, 1981), 195.

² İbn Hallikân, *Veŧeyâtü'l-a'yân*, 3:350; Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed İbnü'l-İmâd el-Hanbelî, *Şeŧerâtü'z-zeheb fî ahhâri men zeheb*, thk. Mahmûd el-Arnaûd (Beyrut: Dâru İbn Kesir, 1406/1986), 3:61; Ferrûh, *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî*, 195.

³ Zirikli, *el-A'lâm*, 4:268.

⁴ Klasik Arap şiirinin konuları hakkında geniş bilgi için bk. Nihad M. Çetin, *Eski Arap Şiiri* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2011), 73.

⁵ Ebü Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2002), 13:280.

⁶ Ali b. Cebele b. Müslim b. Abdurrahmân el-Ebnâvî, *Şi'ru 'Ali b. Cebele*, thk. Ahmed Nasîf el-Cennâbî (Bağdat: Matbaatü'l-Âdâb, 1391/1971), 12.

kabul edilmiştir.⁷ Bazı methiyeleri ise içerdiği aşırılıklar nedeniyle hem edebî çevrelerde hem de halk arasında büyük ses getirmiş ve dönemin en çok tartışılan övgü şiirlerinden biri olmuştur.⁸ Şair, medih şiirlerinin yanında mersiye, tasvir ve gazel şiirlerinde de başarılı kabul edilmiş, şiirlerinde zarif anlamlar içeren açık ve net lafızlar kullanmıştır.⁹

Ebü'l-Ferec el-İsfahânî (ö. 356/967)'ye göre Ali b. Cebele, sağduyulu ve dengeli bir medih şairidir.¹⁰ Ancak o, şiirlerinde zaman zaman aşırıya kaçarak memduhlarına abartılı sözler söylemiş, hatta şirk ve küfür içeren bazı ifadeler yer vermiştir. Bu tutumundan dolayı hem çevresindeki insanların hem de dönemindeki edip ve yöneticilerin tepkilerine maruz kalmış, sonunda bu aşırılığın bedelini hayatı ile ödemiştir.¹¹ Kaynakların aktarımına göre Halife Me'mûn, şairin memduhu Ebü Düle'f'e yazdığı bir methiyesini abartılı bulmuş, imanî bakımdan sakıncalı ifadeler içerdiği gerekçesiyle önce onu cezalandırmış, ardından da öldürtmüştür.¹² Söz konusu methiyei değerlendiren Arap edebiyatının otoritelerinden İbn Kuteybe (ö. 276/889) ise şairin bu şiirinde ölçüyü kaçırarak küfre düştüğünü veya küfre yaklaştığını ifade etmiştir.¹³

Her ne kadar hakkında birtakım olumsuz eleştiriler yöneltmiş olsa da Ali b. Cebele, I. Abbâsî Dönemi'nin önemli şairlerinden biri kabul edilmektedir. Zira klasik Arap şiirinde özgün ve nitelikli şiirler ortaya koymuş, bu yönüyle Arap edebiyatına önemli katkılarda bulunmuştur. Fakat böylesine mühim bir şair olmasına rağmen bugüne kadar hakkında kapsamlı akademik bir çalışma yapılmamıştır. Kaynaklarda şairin hayatıyla ilgili ayrıntılı bilgilere yer verilmediği gibi, eserleri hakkında da doyurucu açıklamalar bulunmamaktadır. Şairin, yalnızca şiirlerini içeren bir dîvânı günümüze ulaşmıştır. Bu dîvân, Klasik Arap şiirinin temel konularını yansıtan zengin bir içerik barındırmakta; hacmi küçük olsa da akıcı lafızları ve zengin

⁷ Ebü Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl el-Askerî, *Dîvânü'l-me'ânî* (Beyrut: Dâru'l-Cil, ts.), 1:28; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 3:351; Ahmed b. Abdülvehhâb en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fi fûnûnî'l-edeb* (Kâhire: Dâru'l-Kütüb ve'l-Vesâiki'l-Kavmiyye, 1423/2002), 4:232.

⁸ Ebü Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dineverî, *eş-Şi'ru ve ş-şu'arâ* (Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 1423/2002), 2:854.

⁹ Ebü'l-Ferec Ali b. el-Hüseyn b. Muhammed b. Ahmed el-İsfahânî, *Kitâbü'l-Eğânî* (Beyrut: Dâru lhyâi't-Türâsî'l-Arabî, 1415/1994), 20:222; Ferrûh, *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî*, 195.

¹⁰ Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 20:222.

¹¹ Tepki çeken methiyesi için bk. Ali b. Cebele, *Şi'ru 'Ali b. Cebele*, 39.

¹² Ebü'l-Abbâs Abdullâh b. Muhammed el-Mu'tez-Billâh b. Ca'fer el-Mütevekkil-Alellâh el-Abbâsî (İbnü'l-Mu'tez), *Tabakâtü ş-şu'arâi'l-muḥdeşîn*, thk. Ömer Fârûk et-Tabbâ' (Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Erkam b. Ebü'l-Erkam, 1998), 208-09; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 3:353; Ziriklî, *el-A'lâm*, 4:268; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 4:233; Ferrûh, *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî*, 195; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zehbe*, 3:63-64.

¹³ İbn Kuteybe, *eş-Şi'ru ve ş-şu'arâ*, 2:854.

anlamlarıyla okuyucusuna büyük haz ve lezzet sunmaktadır. Ancak söz konusu dîvânın, şimdiye kadar kapsamlı bir muhteva analizi yapılmamış, şiirlerinin edebî ve tarihî bağlamı bütüncül bir şekilde ele alınmamıştır. Bu nedenle, Ali b. Cebele'nin dîvânını ana temaları çerçevesinde inceleyerek şairin edebî kimliğini, şiir anlayışını ve yaşadığı dönemin sosyo-kültürel yansımalarını ortaya koymak bu çalışmanın amacı olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda çalışmada Ali b. Cebele'nin Dîvânında yer alan şiir temaları incelenerek hangilerinin öne çıktığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte toplumsal şiir olarak bilinen medih, sitem, hiciv ve mersiye türü şiirlerin içeriğinin, şairin kişiliği ile dönemin sosyo-politik yapısı hakkında ne tür ipuçları sunduğu ortaya konmuştur. Öte yandan gazel, tasvir ve hikmet gibi türlerde kaleme aldığı şiirlerin, dönemin genel şiir anlayışını yansıtır yansıtmadığı ve şiirlerde kullanılan bahir, üslup ve edebî sanatların, Abbâsî şiir estetiği içerisinde nasıl bir konuma sahip olduğu belirlenmiştir.

Çalışmada öncelikle şair Ali b. Cebele'nin dîvânı hakkında teknik bilgiler verilmiş ve şiirler tematik açıdan tasnif edilerek istatistiksel verilerle gösterilmiştir. Ardından, bu temaların her biri dîvânda yer alan yoğunluk sırasına göre tek tek ele alınmıştır. İlgili başlık altında, önce konulara dair genel bilgiler verilmiş; Cahiliye Dönemi'nden şairin yaşadığı I. Abbâsî Dönemi'ne kadar geçirdiği gelişim süreçlerine dikkat çekilmiştir. Böylece şairin, söz konusu temalara ne tür katkılarda bulunduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Konuya ilişkin açıklamalardan sonra, dîvânda yer alan ilgili şiirler tanıtılmış ve içerik bakımından analiz edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda, temalar en çoktan en aza doğru sıralanmış; her bölümde ilgili şiir ve beyitlerden örnekler verilmiştir. Dîvânda yaklaşık dokuz tema tespit edilmiş olup hepsinde aynı yöntem uygulanmıştır. Çalışmanın sonunda ise elde edilen bulgulara yer verilmiş ve kullanılan kaynakça sunulmuştur.

Bu çalışma, Ali b. Cebele'nin edebî kişiliğini yalnızca medih şiirleriyle değil, farklı türlerde kaleme aldığı şiirler bağlamında da değerlendirmektedir. Ayrıca şairin şiirlerinin Abbâsî döneminin siyasî ve toplumsal dinamikleriyle ilişkisini ortaya koyarak özellikle methiyelerin tarihî belge niteliğine dikkat çekmektedir. Bunun yanında, dîvânın içerik analizi sayesinde klasik Arap şiirinin tema çeşitliliği ve üslup özellikleri hakkında araştırmacılara kapsamlı bir kaynak sunulmaktadır.

1. Ali b. Cebele'nin Dîvânı Hakkında Genel Bilgi

Şairin dîvânı, iki araştırmacı tarafından tahkik edilerek edebiyat dünyasının istifadesine sunulmuştur. Birincisi, 1971 yılında Kâhire Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde Ahmed Nasîf el-Cennâbî tarafından

yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır. Çalışmasında ilk olarak şairin hayatı ve şairliği hakkında kısa bilgiler veren araştırmacı, daha sonra dîvânda yer alan şiirleri konusal olarak tasnif etmiş ve şiirlerin edebî değeri ve içeriği hakkında birtakım bilgiler vermiştir. Ancak araştırmacının bu tasnifi, şiirlerin içeriğini tam olarak yansıtmadığından yetersiz kalmıştır. Araştırmacı, şiirleri kafiyelerine göre sıralayarak çalışmasını tamamlamıştır. Çalışma 217 sayfa olup yetmiş üç şiir içermektedir.¹⁴

Diğer çalışma ise Hüseyin Atvân tarafından yapılmış ve bu çalışma 1982 senesinde Kâhire’de Dâru’l-Ma‘ârif matbaasında basılarak yayımlanmıştır. Çalışmada, diğer tahkik çalışmasında olduğu gibi ilk olarak şairin hayatı hakkında bilgi verilmiş; daha sonra şiirlerin konuları ve sanatsal değerleri üzerinde durulmuştur. Ancak Cennâbî’nin çalışmasında olduğu gibi, burada da şiirlerin konularına tam olarak değinilmemiştir. Atvân, diğer çalışmadan farklı olarak şiirleri “nispeti sahih olan” ve “nispeti sahih olamayan” (hem şaire hem de başkasına nispet edilen) şeklinde iki başlık altında ele almış; birinci başlık altında altmış dört, ikinci başlık altında ise sadece dört şiire yer vermiştir. Çalışma, 144 sayfa olup her iki başlık altında toplamda altmış dört şiir bulunmaktadır.¹⁵ Ayrıca, çalışmada yer alan bazı şiirlerin beyit sayısı, bir önceki çalışmaya göre daha azdır. Hem şiir sayısı hem de beyitlerin fazla olması bakımından daha kapsamlı ve geniş olduğu için çalışmamızda birinci çalışma esas alınmış, beyitlerin tercümesi konusunda ikinci çalışmadan da yararlanılmıştır.

Tahkik çalışmalarıyla ilgili verilen bu teknik bilgilerden sonra, çalışmada esas aldığımız Ahmed Nasîf el-Cennâbî tahkikli dîvânda yer alan şiirlerin konu, şiir ve beyit sayısı ile bahirleri hakkında toplu bir istatistik vermenin, şairin şiirleri hakkında genel bir bilgi edinebilmek adına yararlı olacağı kanaatindeyiz. Dîvânda yer alan şiirlerin konu, şiir ve beyit sayısı bakımından dağılımı şöyledir:

Ali b. Cebele’nin Dîvânında Yer Alan Şiirlerin Konu, Şiir ve Beyit Sayısını Gösterir Tablo

Konu	Şiir Sayısı	Beyit Sayısı
Medih/Övgü	39	310.5
Gazel/Aşk	5	73

¹⁴ Dîvân için bk. Ali b. Cebele b. Müslim b. Abdurrahmân el-Ebnâvî, *Şi’ru ‘Ali b. Cebele*, thk. Ahmed Nasîf el-Cennâbî (Bağdat: Matbaatü’l-Âdâb, 1971).

¹⁵ Dîvân için bk. Ali b. Cebele b. Müslim b. Abdurrahmân el-Ebnâvî, *Şi’ru ‘Ali b. Cebele*, thk. Hüseyin Atvân (Bağdat: Dâru’l-Maârif, 1982).

Tasvir/Vasf	4	56
Hiciv/Yergi	10	42
Mersiye/Ağıt	1	34
Yaşlılık	4	17
Hikmet	5	12
Şarap	3	11
Sitem	2	4
Toplam	73	559.5

Tabloya bakıldığında hem şiir hem de beyit sayısı bakımından medih türü şiirlerin ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Bu durum, Arap edebiyatçılarının dediği gibi, şairin övgü şiirlerine ağırlık verdiğini; daha doğrusu medih şairi olduğu savını desteklemektedir. Bununla birlikte, diğer konuların hem şiir hem de beyit sayısı bakımından medh'in gerisinde kaldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca şairin, tasvir, mersiye ve gazel şiirlerinde başarılı olarak nitelenmesine rağmen, bu konularda çok fazla şiir yazmadığı dikkat çekmektedir.

Şairin şiirlerinde, eski Arap şiirlerinde yaygın olan çeşitli bahirlere rastlamak mümkündür. Ancak bunlar arasında en çok *tavîl* ve *basît* bahirleri öne çıkmaktadır. Zira şiirlerin yaklaşık %50 si bu bahirlerde inşat edilmiştir. Tavîl bahri, armonik yapısı ve taşkın hislerin ifadesine elverişli olması sebebiyle özellikle medih, mersiye ve sitem gibi temalarda uygun kabul edilmiştir. Bu nedenle eski Arap şairleri tarafından da yoğun şekilde kullanılmış ve kadim şiirlerin yaklaşık üçte biri bu bahirde şekillendirilmiştir.¹⁶ Basît bahri ise fasîh ve akıcı oluşu nedeniyle şiirlerde tercih edilmiştir.¹⁷ Kesin olarak ifade etmek mümkün olmasa da şairin, klasik şiir geleneğine uymak, içindeki duygunun yoğunluğunu ve anlatım gücünü artırmak ya da sözlerinin müzikalitesini güçlendirmek amacıyla muhtemelen tavîl bahrini daha çok tercih ettiği söylenebilir. Öte yandan, duygularını akıcı, sade ama etkili bir şekilde ifade edebilmek için basît bahrini sıkça kullandığı görülmektedir. Şairin, şiirlerinde kullandığı bahirleri konularına göre şu şekilde gösterebiliriz:

¹⁶ İbrahim Yılmaz, "Tavîl," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 40 (İstanbul: TDV Yay., 2011), 183.

¹⁷ Nihad M. Çetin, "Basît," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 5 (İstanbul: TDV Yay., 1992), 106.

**Ali b. Cebele'nin Dîvânında Yer Alan Şiirlerin Konu ve Bahirlerini
Gösterir Tablo**

	M e d i h	G a z e l	T a s v i r	H i c i v	M e r s i y e	Y a ş l ı l ı k	H i k m e t	Ş a r â p	M u â t e b â t	TOPLAM
Tavîl	10	1	2	3	1	1	0	0	2	20
Basît	10	2	0	2	0	1	1	0	0	16
Kâmil	1	1	0	0	0	0	1	0	0	3
Vâfir	1	0	0	2	0	0	0	1	0	4
Hafîf	2	0	0	0	0	1	1	1	0	5
Serî'	2	0	0	0	0	0	0	0	0	2
Mutekârib	1	0	1	2	0	1	0	1	0	6
Recez	1	0	1	0	0	0	0	0	0	2
Medîd	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Remel	2	1	0	0	0	0	0	0	0	3
Münserih	2	0	0	0	0	0	1	0	0	3
Hezec	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Mahle'u'l-Basît	2	0	0	0	0	0	0	0	0	2
Meczûü'l-Kâmil	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Meczûü'r- Remel	1	0	0	1	0	0	0	0	0	2
Meczûü'l-Hafîf	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Meczûü'l-Vâfir	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1
TOPLAM	39	5	4	10	1	4	5	3	2	73

2. Şiirlerinde Geçen Ana Temalar

Ali b. Cebele'nin dîvânında, klasik Arap şiirinin belli başlı konularının neredeyse tamamı yer almaktadır. Bunları, beyit sayısı bakımından dîvânda yer alış yoğunluğuna göre şöyle sıralayabiliriz:

2.1. Övgü (Medih)

Klasik Arap şiirinin en temel ve en eski konularından biri olan medih, şairin, bir kişiyi cesaret, cömertlik, vefa, sebat, himaye ve yardımseverlik, onurlu ve şerefli olmak gibi övülmeye değer güzel özelliklerle övmesidir. Bu övgü, ya yapılan iyilikleri takdir etmek amacıyla ya da bir şeyler elde edebilme umuduyla yapılır.¹⁸ Cahiliyye Dönemi'nde bir şahsın, taşıdığı taç ve zinet gibi arızî/geçici sıfatlarla değil, tarifte işaret edilen kalıcı sıfatlarla övülmesi esastır.¹⁹ Sadru'l-İslâm Dönemi'nde İslâm diniyle Hz. Peygamber ve sahabe övgüsü medih şiirlerinin temel konusunu oluştururken;²⁰ Emevîler Dönemi'nde ise cömertlik ve himaye gibi geleneksel konuların yanı sıra takva, vera gibi İslâmî sıfatlar oluşturmuştur. Ayrıca bu dönemde daha çok atıye elde etmek amacıyla methiyeler yazılmış; şairler, zengin ve nüfuzlu kişilere ulaşabilmek ve onlardan daha fazla yararlanabilmek için hem övgü şiirlerinin kalitesini arttırmış hem de abartılı, aşırı övgü içeren söylemlere yer vermiştir. Dolayısıyla medih şiirlerinde aşırılık ilk olarak bu dönemde görülmeye başlanmıştır.²¹ Ancak bu dönemdeki aşırılık, esasen I. Abbâsî Dönemi'nde zirveye ulaşmıştır. Zira bu dönemde halkın desteğini kazanmak isteyen halife ve devlet adamları, şairlere büyük önem vermiştir. Şairler de daha fazla ihsan ve caize elde edebilmek için muhataplarını övme hususunda birbirleriyle yarışa girmiş, hatta methiyelerinde ölçüyü aşarak küfre varacak derecede abartıya kaçmışlardır.²² Bununla birlikte, bu dönemin methiyelerinde sadece genel ahlakî sıfatlar ve siyasî gelişmeler değil; iç karışıklıklar, savaşlar ve isyanlar gibi halifeler döneminde yaşanan tarihî olaylar da işlenmiştir. Bu yönüyle medih şiiri, şairin yaşadığı dönemdeki olayları ve halifelerin üstlendiği büyük sorumlulukları kayda geçirmesi bakımından adeta modern gazeteciliğin misyonunu üstlenmiştir. Bu durum, dönemin medih şiirlerine tarihî bir belge niteliği kazandırmış ve onlara önemli bir değer katmıştır. es-

¹⁸ Çetin, *Eski Arap Şiiri*, 73; Osman Zeki Soyyiğit, *el-Edebü'l-'Arabî* (İstanbul: Siyer Yay., 1993), 20.

¹⁹ Çetin, *Eski Arap Şiiri*, 73.

²⁰ Kenan Demirayak, *Abbâsî Edebiyatı Tarihi* (Erzurum: Bakanlar Matbaacılık, 1998), 66. Geniş bilgi için bk. Salâhuddîn el-Hâdî, *el-Edebü fî 'aşri'n-nübüvveti ve'r-râşidin* (Kâhire: Mektebetü'l-Hâncî, 1987), 246-51.

²¹ Demirayak, *Abbâsî Edebiyatı Tarihi*, 66.

²² Muhammed Abdülmün'im Hafâcî, *el-Âdâbü'l-'Arabîyye fî'l-'aşri'l-'Abbâsîyyi'l-evvel* (Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1992), 158.

Seyyid el-Himyerî (ö. 173/789) ve Eşca' es-Sülemî (ö. 195/811), şiirlerinde tarihî olaylara yer veren dönemin önde gelen şairlerindendir.²³ Yine, çalışmamıza konu edindiğimiz ve dönemin şairlerinden olan Ali b. Cebele de uzun bir methiyesinde Me'mûn döneminin önemli devlet adamlarından ve meşhur komutanlarından biri olan Ebü Dülef el-'İclî'nin katıldığı bazı savaşlarla ilgili bilgilere ve tasvirlerle yer vermiştir.²⁴ Söz konusu bu methiyeyle ilgili bazı beyitlere aşağıda değinilecektir.

Kısacası, şairimiz Ali b. Cebele'nin yaşadığı I. Abbâsî Dönemi'nde medih şiirlerinde önemli bir gelişme yaşanmış, şairler geleneksel sıfatların yanı sıra siyasî ve tarihî olaylara da şiirlerinde yer vermeye başlamışlardır. Bununla birlikte şairler, memduhlarını kimi zaman ölçülü ifadelerle överken kimi zaman da sınırı aşarak onlara insan üstü özellikler atfetmiş ve aşırıya kaçan övgülerde bulunmuşlardır. Ayrıca Halife ve varlıklı kişilerin yönlendirmesiyle bu tür şiirlere sadece nicelik açısından değil, nitelik bakımından da büyük özen göstermişler; memduhlarının gönlünü kazanmak ve daha fazla ihsan elde edebilmek için övgü şiirlerinin içeriğini zenginleştirmişlerdir.

Şairimiz Ali b. Cebele, medih şiirleriyle öne çıkmış bir şairdir. Nitekim divânının yarısından fazlasını medih şiirleri oluşturmaktadır. Şair, yaklaşık üç yüz on bir beyitten oluşan otuz dokuz adet methiye şiirinde, siyasî ve askerî yönü olan kişilerle birlikte bazı devlet memuru, yakın arkadaşları ve toplumun önde gelen kişilerinin fizikî, ahlakî ve manevî özelliklerini övgü konusu yapmıştır. Methiyelerde Humeyd et-Tûsî, on dokuz şiir ve yaklaşık yüz doksan beş beyit ile ilk sırada yer alırken; on iki şiir ve doksan beyitle Ebü Dülef el-'İclî ikinci; sadece bir şiirle methiye konu edilen Abdullah b. Tâhir on beyitle üçüncü; Hasan b. Sehl ise dört beyitle dördüncü sırada yer almıştır. Bununla birlikte, kimin ya da kimlerin kastedildiği bilinmeyen altı şiir ve on iki beyitte de övgü içeren ifadelerle yer verilmiştir. Methiyelerde genel olarak, klasik Arap methiyelerinde yer alan adalet, cömertlik, soy-sop, siyasî ve askerî konularda alınan ve uygulanan kararlar, devletin idare ve işleyişinde gösterilen başarılar gibi konular daha çok öne çıkmıştır. Burada medih şiirlerinin tamamına yer vermek mümkün olmadığından, şiirlerde öne çıkan kişiler ve bunlara yöneltilen övgülerin bir kısmına değinilecek ve bazı örneklendirmeler yapılacaktır.

²³ Şevkî Dayf, *el-'Aşru'l- 'Abbâsiyyü'l-evvel* (Mısır: Dâru'l-Maârif, 1966), 171.

²⁴ İlgili şiir için bk. Ali b. Cebele, *Şi'ru 'Ali b. Cebele*, thk. Ahmed Nasîf el-Cennâbî, 130-37, Ş.N. 27.

Humeyd et-Tûsî, şairin methine en çok konu edindiği kişidir. Medih şiirlerinin yarısından fazlasını ona ayırmıştır. Şiirlerinde Humeyd'in, bir devlet adamı olmasının yanı sıra ordu komutanlığı kimliğine de dikkat çeken şair, onun cömertliği, siyasî ve askerî gücü, nesebi, sorumluluğu altında bulunan kişileri koruyup kollaması ve mücadeleci bir ruha sahip olması gibi özellikleri daha çok öne çıkarmıştır. Üzerinde ısrarla durduğu bu nitelikleri, sade bir üslup kullanarak, gayet zarif lafızlar ve özgün anlamlarla ortaya koymuştur.²⁵ Örneğin bir methiyesinde Humeyd'in cömertliğini şöyle dile getirmiştir: (Münserih)

وَالْجُودُ فِي كَفِّ غَيْرِهِ خَشِنٌ وَهُوَ بِكَفِّهِ لَيِّنٌ سَرِيبٌ²⁶

Cömertlik, başkasının elinde sert ve kabadır; halbuki onun (Humeyd'in) elinde yumuşak ve akıcıdır.

Şair, burada cömertliği Humeyd'in elinde yumuşak ve akıcı; başkalarının elinde ise sert ve kaba olarak nitelemiştir. Şairin bu nitelemesinden, Humeyd'in cömertliğinin doğal; diğerlerinin cömertliğinin ise yapay olduğu anlaşılmaktadır. Zira doğal olan şeyler daha içten ve samimi, üstelik başkalarını incitmeden yapılırken, yapay olanlarda ise bu incelik ve hassasiyet bulunmaz. Bu nedenle şairin cömertlikle ilgili nitelemeleri önemli ve derin anlamlar içermektedir.

Şair, bir şiirinde de Humeyd'in iyiliklerini ve cömertliğini tüm dünyaya eş değer görmekte; onun olmadığı bir dünyanın ise hiçbir anlam ifade etmediğini ifade etmektedir: (Meczû'îr-Remel)

إِنَّمَا الدُّنْيَا حُمَيْدٌ وَأَيَادِيهِ الْجِسَامُ

فَإِذَا وَلَّى حُمَيْدٌ فَعَلَى الدُّنْيَا السَّلَامُ²⁷

Dünya, ancak Humeyd'dir ve onun büyük ihsanlarıdır.

Humeyd, terk edip giderse; dünyaya geçmiş olsun.

Şair, döneminde ortaya çıkan ve medih şiirlerinde sıkça kullanılan aşırı abartılı ifadelerle de methiyelerinde sıkça yer vermiştir. Nitekim bir beytinde, sevgilisi Hayâd'ı Humeyd'in ordusuna karşı uyarmış ve ordunun gücünü, heybetini ve caydırıcılığını bu tür söylemlerle dile getirmiştir: (Tavîl)

²⁵ Ali b. Cebele b. Müslim b. Abdurrahmân el-Ebnâvî, *Şi'ru 'Ali b. Cebele*, thk. Hüseyin Atvân (Bağdat: Dâru'l-Maârif, 1982), 13.

²⁶ Ali b. Cebele, *Şi'ru 'Ali b. Cebele*, thk. Ahmed Nasîf el-Cennâbî, 100, Ş.N. 8.

²⁷ Ali b. Cebele, *Şi'ru 'Ali b. Cebele*, thk. Ahmed Nasîf el-Cennâbî, 177, Ş.N. 58.

حَيْدِي حَيَادٍ فَإِنَّ غَزْوَةَ حَيْثِهِ ضَمِنْتُ لِجَائِلَةِ السَّبَاعِ عِيَالَهَا²⁸

Hayâd, geri dur! Çünkü Humeyd'in ordusunun baskını, gezen yırtıcı hayvanların yiyeceğini garanti eder.

Şairin bu ifadesine göre Humeyd'in ordusu, o kadar iyi bir savaşçıdır ki, yırtıcı hayvanların yiyecek aramalarını gerektirmeyecek kadar çok sayıda asker öldürmüştür.

Şairin medih şiirlerinde en çok yer verdiği ikinci bir isim ise Humeyd gibi Me'mûn döneminin önde gelen devlet adamı ve komutanlarından biri olan Ebü Dülef el-'İclî'dir. Şair, methiyesinin yaklaşık dörtte birini Ebü Dülef'e ayırmış ve yukarıda değinildiği gibi onu da cömertliği, savaşçı ve cesur olması, sağlam ve ileri görüşlü bir nesebe sahip olması, ilmî ve edebî alanlardaki başarısı gibi Humeyd'e yönelttiği aynı sıfatlarla methetmiştir. Üstelik her iki kişiye yönelttiği methiyeler arasında konusal bir benzerlikten ziyade üslubun akıcılığı, lafız ve anlamdaki zarafet ve orijinallik yönünden de bir benzerlik kurmuştur.

Şairin Ebü Dülef'e yöneltmiş olduğu en meşhur methiyelerinden biri kaside-i râiyye'sidir. Bu kaside, Ebü Dülef'i övmenin yanı sıra onun katıldığı bazı savaşlar hakkında da bilgiler içermektedir. Bu yönüyle tarihî bir belge niteliği taşıdığından, bazı Arap edebiyatçıları ve tenkitçileri tarafından da önemli ve değerli bir kaside olarak kabul edilmiştir. İbnü'l-Mu'tez, bu kasideyi "Arap ve Arap olmayanlar arasında güneş ve rüzgâr gibi dolaşan parlak bir methiye"²⁹ olarak nitelerken, Ebü'l-Ferec el-İsfahânî (ö. 356/967) de "Ebü Dülef'in en güzel ve en kaliteli medih şiiri"³⁰ olduğunu söylemiştir. *Medîd* bahrinde olan ve elli üç beyitten oluşan söz konusu bu kasideden bazı kesitler şöyledir: (Medîd)

إِنَّمَا الدُّنْيَا أَبُو دُلْفٍ بَيْنَ بَادِيهِ إِلَى حَصْرِهِ

فَإِذَا وَلَّى أَبُو دُلْفٍ وَلَّتِ الدُّنْيَا عَلَى أَثَرِهِ

لَسْتُ أَدْرِي مَا أَقُولُ لَهُ غَيْرَ أَنَّ الْأَرْضَ فِي خَفَرِهِ

يَا دَوَاءَ الْأَرْضِ إِنْ فَسَدَتْ وَمُجِيرَ الْبَيْتِ مِنْ عُسْرِهِ³¹

Dünya, ancak Ebü Dülef'in çölü ile şehri arasındaki yerdir.

²⁸ Ali b. Cebele, *Şi'ru 'Ali b. Cebele*, thk. Ahmed Nasîf el-Cennâbî, 194, Ş.N. 72.

²⁹ İbnü'l-Mu'tez, *Tabakâtü 'ş-şü'arâi'l-muḥdeşin*, 208, 213.

³⁰ Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Egânî*, 8:398. Ayrıca bk. Nüveyrî, *Nihâyetül'l-ereb*, 3:188.

³¹ Ali b. Cebele, *Şi'ru 'Ali b. Cebele*, thk. Ahmed Nasîf el-Cennâbî, 134-35, Ş.N. 27.

Ebü Dülelf terk edip giderse dünya da peşinden gider.

'Yer yüzü onun himayesinde' demekten başka onun hakkında ne söyleyeceğimi bilemiyorum.

Ey fesada uğradığında dünyanın dermanı olan! Ey zorluk yerine kolaylığı barındıran!

Burada, Ebü Dülelf'in gitmediği, dolaşmadığı ve kalmadığı yerlerin dünya sayılamayacağı söylenmiş; dünyanın ancak onun varlığıyla değer kazındığı ve onsuz hiçbir anlam ifade etmediği ifade edilmiştir. Kasidesinin tamamında bu şekilde aşırı övgü içeren sözlerle muhatabını yere göğe sığdıramayan şair, onun hem şahsiyetini hem yaratılış ve karakterini hem de toplum üzerindeki etkisini dile getirdiği yine aşırı övgü içeren şu ifadelerle kasidesini sonlandırmıştır: (Medîd)

أَيُّ يَوْمَيْكَ اعْتَرَيْتَ لَهُ إِسْتِصَاءَ الْمَجْدِ مِنْ قُنْهٍ
لَوْ رَمَيْتَ الدَّهْرَ عَنْ عُرْضٍ تَلَمَّتَ كَفَاكَ مِنْ حَجَرِهِ
صَاغَكَ اللَّهُ أَبَا دُلْفٍ صِيغَةً فِي الْخَلْقِ مِنْ خَيْرِهِ
كُلُّ مَنْ فِي الْأَرْضِ مِنْ عَرَبٍ بَيْنَ بَادِيهِ إِلَى حَضَرِهِ
مُسْتَعِيرٌ مِنْكَ مَكْرَمَةً يَكْتَسِبُهَا يَوْمَ مُفْتَحَرِهِ³²

İki gününden hangisi sana nispet edilse onda karanlık yerine şan ve şeref aydınlanır.

Feleğe yandan bir taş atsaydın eğer, attığın o taştan ellerin körelirdi.

Ey Ebü Dülelf! Allah seni insanlar içerisinde en güzel ve en hayırlılarından biri olarak yaratmıştır.

Yeryüzünde, çöl ve şehirde yaşayan ne kadar Arap varsa;

Senden asil ve yüce bir davranışı ödünç alır ve övünç günü üzerine onu giyer.

Şair, bu iki kişinin yanı sıra yakın arkadaşı olan, aynı zamanda Halife Me'mûn Dönemi'nde devletin askerî ve siyasî üst düzey görevlerinde bulunan Abdullah b. Tahir ile yine Halife Me'mûn'un vezirlerinden olan Hasan b. Sehl'e (ö. 210) methiyeler yönelterek onların hem ahlakî hem karakteristik

³² Ali b. Cebele, Şi'ru 'Ali b. Cebele, thk. Ahmed Nasîf el-Cennâbî, 137, Ş.N. 27.

hem de yöneticilik yönlerini övmüştür.³³ Şair, söz konusu bu dört kişinin dışında, kimliklerini açıkça belirtmediği bazı kişileri de yine cömertlik, asalet, cesaret, adil, hoşgörülü, etkili bir lider veya iyi bir savaşçı olmaları gibi methiyelerinde sıklıkla dile getirdiği vasıflarla methetmiştir.³⁴

Şairin, methiyelerini daha çok minnet duygusuyla yazdığı anlaşılmaktadır. Fakat bazı kaynaklarda yazmış olduğu methiyelere karşılık olarak belirli miktarda çıkar sağladığı aktarılmıştır. Örneğin Ebü Dülef'i çokça methetmiş ve bazı methiyelerinden dolayı maddi olarak ondan istifade etmiştir.³⁵ Ayrıca Humeyd'e yazdığı bir kasidesi hem onun hem de mecliste bulunan kişilerin büyük beğenisini kazanmış ve karşılığında maddi kazanç elde etmiştir.³⁶

Kısacası; methiyelerinde belirli ve az sayıda kişiyi konu edinen şair, daha çok muhataplarının ahlakî, siyasî ve askerî özelliklerini öne çıkartmıştır. Meramını ise zarif lafızlar ve kendisine özgü anlamlar kullanarak sade ve akıcı bir şekilde ifade etmiştir. Methiyelerinde çoğunlukla aşırı ağdalı bir dil kullanırken, zaman zaman normal ve sıradan bir dil kullanmıştır. Nitelikli kabul edildiğinden bazı methiyeleri ödüllendirilmiştir.

2.2. Aşk (Gazel)

Klasik Arap şiirinin en eski konularından biri olan gazel şiirlerinde, başta sevgilinin güzelliği olmak üzere onda görülen nazlanma, geri durma, duygu ve davranışlardaki aşırılıklar ile tavırlı davranışlar tasvir edilir. Bununla birlikte, sevgilinin yaşadığı yer, göçebe hayatıyla ilgili sahneler, buluşma ve vedalaşma zamanları, iz bıraktığı mekanlar gibi sevgiliyle ilgili durumlar duygusal bir şekilde ele alınır.³⁷ Bu nedenle şairler, büyük bir maharetle ortaya koydukları gazel şiirlerinde bir yandan sevgiliyle ilgili duygu ve düşünceleri samimi bir şekilde ifade ederlerken, diğer yandan da ayrılık acısını ve ona ulaşabilme umudunu dile getirirler. Kendilerinde ise kimi zaman bir hüznün, kimi zaman bir göz yaşı, kimi zaman da uykusuzluk hakimdir. Hatta sevgiliden ayrı kalmanın onlara göre ölümden hiçbir bir farkı yoktur.³⁸

Aşk şiirleri, klasik Arap şiirinin konuları arasında gelişimini ve bağımsızlığını geç kazanmış bir konudur. Çünkü Cahiliye Dönemi'nde

³³ Söz konusu şiirler için bk. Ali b. Cebele, *Şi'ru 'Ali b. Cebele*, thk. Ahmed Nasîf el-Cennâbî, 167, Ş.N. 49; 190-91, Ş.N. 70.

³⁴ İlgili şiirler için bk. Ali b. Cebele, *Şi'ru 'Ali b. Cebele*, thk. Ahmed Nasîf el-Cennâbî, 87, Ş.N. 2; 97-98, Ş.N. 5; 114-15, Ş.N. 16; 120, Ş.N. 20; 178, Ş.N. 60; 183, Ş.N. 65.

³⁵ Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 20:225; 20:227.

³⁶ İbnü'l-Mu'tez, *Tabakâtü's-şü'arâi'l-muḥdesîn*, 214.

³⁷ Soyyiğit, *el-Edebü'l-'Arabî*, 17.

³⁸ Aşk şiirlerinin içeriği ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. İbrahim Aydın, *İbnü'l-Mu'tez ve Şiiri* (İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2023), 241-58.

müstakil bir konu olarak ele alınmamış, sadece kasidelerin giriş kısmı kabul edilen nesîb bölümünde sevgiliden ve aşktan bahseden manzumelere yer verilmiştir. Sadru'l-İslâm Dönemi'nde de bu tür şiirlere tıpkı Cahiliye Dönemi'ndeki gibi yalnızca kasidelerin matla'larında yer ayrılmıştır. Bu açıdan aşk şiirlerinin durumu ile ilgili bu iki dönem arasında bir farklılık gözükme de Sadru'l-İslâm Dönemi'nde bir önceki döneme nazaran bir azalma yaşanmıştır.³⁹

Aşk şiirleri, bu iki dönemin aksine, asıl gelişim ve bağımsızlığını Emevîler Dönemi'nde kazanmıştır. Zira bu dönemde aşk şiirleri, kasidelere bir giriş olmaktan çıkartılmış; bir yandan geleneksel şiir anlayışının diğer taraftan da gelişen medenî hayatın etkisi altında, biri bedevî, diğeri hadarî olmak üzere iki şair grubunun şiirlerinde etkili olmuştur. Bunun sonucunda ise '*uzrî* veya *bedevî gazel* olarak adlandırılan; temiz ve ulvî duygularla hüznün ve içtenliğin öne çıktığı aşk şiirleriyle *hadarî* veya *hissî gazel* olarak adlandırılan, yeni şehir hayatının getirdiği zevk ve eğlence tutkusunu canlı ve neşeli bir şekilde ifade eden aşk şiirleri olmak üzere iki akım gelişmiştir.⁴⁰

I. Abbâsî Dönemi'ne bakıldığında ise aşk şiirlerinin, aynı şekilde şairlerin ilgi odağı olduğu, hatta bu tür şiirlere diğer şiir konularından daha fazla önem verdikleri görülmektedir. Emevî Dönemi'nde ortaya çıkan '*uzrî* ve *hadarî gazel* akımı bu dönemde devam etse de daha çok *hadarî gazel* öne çıkmıştır. Bunun nedeni ise Fars kültürü başta olmak üzere çeşitli milletlerin hâkim olduğu Abbâsî toplumunda zevk ve eğlencenin artması; şarkıcı ve çalgıcı gibi eğlence mekanlarını dolduran kadınlarla çeşitli pazarlarda satılan güzel cariyelerin varlığı bu dönemde kadına ulaşmayı kolaylaştırmış; bu da ucuz sevginin yayılmasına ve kadının uzun uzadıya tasvir edilmesine yardım etmiştir.⁴¹ Beşşâr (ö. 167/783-84) ve Ebü Nüvâs (ö. 198/813 [?]) gibi dönemin birçok *hadarî gazel* şairi, hiçbir dinî ve ahlakî kural tanımayarak şiirlerinde kadını açık açık vassetmiş, iffet ve utanma duygusunu bir tarafa bırakarak şehvî duygularını apaçık bir şekilde dile getirmişlerdir.⁴² Ayrıca, bu dönem şiirlerinde erkeklere veya erkek çocuklara yönelik aşk şiirleri de nazmedilmiştir.⁴³

I. Abbâsî Dönemi şairlerinden olan Ali b. Cebele'nin dîvânında yetmiş üç beyitten oluşan sadece beş adet aşk şiiri yer almaktadır. Şair, klasik tarzda

³⁹ Demirayak, *Abbâsî Edebiyatı Tarihi*, 91.

⁴⁰ Tâhâ Hüseyin, *Hadîşü'l-erbi'â* (yy.: Mektebetü'l-Üsrâ, 1997), 192-94.

⁴¹ Dayf, *el-'Aşru'l-'Abbâsiyyü'l-evvel*, 176; Demirayak, *Abbâsî Edebiyatı Tarihi*, 92.

⁴² Dayf, *el-'Aşru'l-'Abbâsiyyü'l-evvel*, 176-77.

⁴³ Dayf, *el-'Aşru'l-'Abbâsiyyü'l-evvel*, 177.

olduğu gibi hiçbir kasidesine gazel içerikli manzumelerle giriş yapmamış; buna rağmen şiir ve beyit sayısı bakımından oldukça az aşk şiiri terennüm etmiştir. Bu, aynı zamanda onun gazel şiirlerine pek fazla ilgi duymadığının da bir göstergesidir. Bununla birlikte o, aşk şiirlerini müstakil olarak nazmetmiş, şiirlerinde de hislerini ve duygularını son derece saf, temiz ve edep dairesi içerisinde dile getirmiştir. İleride görüleceği gibi hiciv şiirlerinde küfürlü ve ağza alınmayacak ifadeler kullanmasına rağmen aşk şiirlerinde *mücûniyât* denilen aşırı açık ve müstehcen içerikli ifadeler kullanmamıştır. Bu açıdan aşk şiirleri *‘uzrî gazel* olarak değerlendirilebilir. Ayrıca şiirlerinde, yaşadığı dönemin öne çıkan özelliklerinden olan erkeklere yönelik aşk şiirlerine de yer vermemiştir.

Şair, aşk şiirlerinde sevda, hasret, özlem, hicran, vuslat, buluşma ve ayrılma anları, birlikte geçirilen zaman ve mekanlar gibi klasik aşk şiirlerinde sevgiliyle ilgili genel olarak ele alınan durumlara yer vermiş; duygu ve düşüncelerini de samimi ve içten bir dille ifade etmiştir. Şairin terennüm ettiği aşk şiirlerinin tamamına burada yer vermek mümkün olmasa da bir kısmına işaret etmek yerinde olacaktır.

Ali b. Cebele, beyit ve şiir sayısı bakımından aşk şiirleri az olsa da bu alanda sade, anlaşılır ve etkili şiirler ortaya koymuştur. Şiir tenkitindeki başarısı ile bilinen İbnü’l-Mu‘tez, onun bir şiirini “güzel bir gazel şiiridir”⁴⁴ şeklinde niteleyerek, aslında onun gazel şiirindeki bu başarısına dikkat çekmiştir. Şairin, söz konusu şiiri şöyledir: (Basît)

إِنِّي لَيْفُتْنِي تَعَدُّ شَكْلَةً إِن خَالَ دُونَ لِقَاءِ شَكْلَةٍ حَائِلٍ
وَيَزِيدُنِي كَلْفًا بِهَا هَجْرَانَهَا وَيَسُرُّنِي عَنْهَا الْحَدِيثُ الْبَاطِلُ
وَإِذَا تَكَلَّمَ عَادِلٌ فِي حُبِّهَا أَغْرَى الْفَوَادَ بِهَا وَرَقَّ الْعَادِلُ
مَنْ أَيْنَ مَا امْتَحِنْتُ مَحَاسِنُ وَجْهِهَا بَهَرَ الْعُيُونُ بِهَا هِلَالٌ مَائِلُ
شَجِيئٌ خَلَّجَهَا بِسَاقٍ خَذَلَةٍ وَشَجِيئٌ عَمْدًا بِالَّذِي هُوَ قَائِلُ⁴⁵

Eğer (sevgilim) ‘Şekle’ ile kavuşmama bir engel çıkarsa gerçekten (onun gibi) birçok gül bile beni ikna eder.

Hicranı (ayrılığı) benim ona olan tutkumu daha da arttırır; hakkında söylenilen asılsız ve boş sözler bile bana hoş gelir.

⁴⁴ İbnü’l-Mu‘tez, *Tabakâtü’s-ş-‘arâi’l-muḥdeşîn*, 218.

⁴⁵ Ali b. Cebele, *Şi’ru ‘Ali b. Cebele*, thk. Ahmed Nasîf el-Cennâbî, 171-72, Ş.N. 39.

Biri onun aşkından dolayı (beni) kınasa, kalbimin ona sevgisi daha da artar; kınayan kişi bile yumuşar, anlayış gösterir.

(Şekle'nin) yüz güzelliği nereden denenirse denensin, gözleri büyüler; (Çünkü) onun yüzü (sanki) gökte beliren bir hilaldir.

Onun dolgun bacaklarındaki halhalleri dokunaklı bir şekilde şakıdı; ben ise onun bu durumunu anlatan kişinin sözleriyle bilerek hüznlendim.

Bu dizelerinde sevgilisi Şekle'ye duyduğu derin aşkı dile getiren şair, onunla karşılaşmasa da bir gülün bile kendisini teselli edeceğini söyleyerek aslında onu güle benzetmiştir. Şekle'yi o kadar çok sevmektedir ki, ondan ayrı kalmak, ona olan sevgisini azaltmak yerine sevgisini daha da perçinlemektedir. Hakkında yapılan ileri geri konuşmalardan herhangi bir rahatsızlık duymak yerine bilakis hoşnut olmaktadır. Yine Şekle'ye duyduğu sevgiden dolayı insanların eleştirilerine kulak asmamakta; hatta bu tür durumlar sevgisini daha da katlamaktadır. Sevgilinin güzelliği ise öyle parlaktır ki, tıpkı bir ay gibi her durumda gözleri kamaştırmaktadır. Onun zarif hareketleri bile kendisini etkilemekte; görmek şöyle dursun, o hareketleri görenden bile dinlemek gönlünde derin bir hüzne sebep olmaktadır.

Şair, maşukuna dair gerçek duygularını dile getirirken şiirlerinde yer yer edebî sanatlar da kullanmış, böylece şiirin anlamına hem bir güzellik hem de anlaşılabilirlik kazandırmıştır. Diğer şiir türlerinde olduğu gibi aşk şiirlerinde de teşbih ve istiare sanatlarını çok sık kullanmış, bunun yanı sıra farklı sanatlara da yer vermiştir. Örneğin aşağıdaki beyitte telmih⁴⁶ sanatını kullanmıştır: (Basît)

لَا أَحْمِلُ اللَّوْمَ فِيهَا وَالْعَرَامَ بِهَا مَا حَمَلَ اللَّهُ نَفْسًا فَوْقَ مَا تَسَعُ⁴⁷

Ne (sevgilinin) sevdasını taşıyabilirim ne de bundan dolayı kınanmayı kabul edebilirim; (Zaten) Allah da kimseye gücünün yetmeyeceği bir yük yüklemeyiz.

Burada şair, sevgiliye duyduğu aşktan dolayı kendini suçlamamakta ve bu nedenle yöneltilecek hiçbir eleştiriyi kabul etmemektedir. Zira ona göre aşk, insanın iradesiyle yönlendirebileceği bir duygu değil, kendiliğinden gelen ve gönle yerleşen haldir. Dolayısıyla böyle bir sevda, Allah tarafından verilmiş

⁴⁶ *Telmih*; Bir belagat terimi olup lügatte 'işaret etmek, değinmek' gibi anlamlara gelir. Kavram olarak ise 'nazım veya nesirde bilinen bir olay, bit kıssa, bir şiir veya bir atasözüne gönderme yapmak demektir.' bk. Ali Bulut, *Belâgat Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015), 421.

⁴⁷ Ali b. Cebele, *Şi'ru 'Ali b. Cebele*, thk. Ahmed Nasîf el-Cennâbî, 151, Ş.N. 39.

ve kişinin taşıyabileceği ölçüde yüklenmiş bir yüküdür. Şair, bu anlamı vurgulamak için beytin ikinci şatırında “Allah hiç kimseye taşıyabileceğinden fazlasını yüklemez”⁴⁸ ayetine açık bir telmihte bulunmuştur.

Yaşadığı aşkın gerçek ve samimi olduğunu hemen her beytinde hissettiren şair, bu duyguyu derinlemesine yaşamış, yapmacık, zorlama ve gösteriş içeren söz ve eylemlerden uzak durmuştur. Nitekim, sevgilisinin adını sadece kendisinin değil, başkasının anması bile onun ruhunda derin bir etki bırakmıştır. Bu içtenliği ve duygusal yoğunluğu yansıtan aşağıdaki beyti şairin aşk anlayışını yansıtmaları bakımından anlamlıdır: (Basît)

إِذَا دَعَا بِاسْمِهَا دَاعٍ فَأَسْمَعَنِي كَأَدَّتْ لَهُ شُعْبَةً مِنْ مُهْجَتِي نَقَعٌ⁴⁹

Birisi onun adını çağırsa ve bunu bana da duyursa, sanki yüreğimden bir parça düşecek gibi olur.

2.3. Tasvir (Vasf)

Sözlükte “resmetmek, çizmek”⁵⁰ anlamına gelen tasvir, terim olarak ise “hissî ve manevî şeylerin özelliklerinin tanıtılması veya bir şeyin durum, şekil ve görünümünün anlatılmasıdır.”⁵¹ Meşhur Arap edebiyatçılarından Kudâme b. Ca‘fer (ö. 337/948 [?]) vasfedilen şeyin niteliklerinin çoğunlukta olması gerektiğini⁵² söylerken, İbn Reşîk el-Kayrevânî (ö. 456/1064) ise en güzel tasvirin, bir şeyin niteliklerinin adeta gözle görülebilecek şekilde betimlenmesi gerektiğini savunmuştur.⁵³ Dolayısıyla, bir şeyin niteliklerinin çoğunu en açık ve en anlaşılır bir şekilde dile getiren tasvir, daha güzel ve daha niteliklidir.

Arap şiirinde yer alan konuların birçoğunu tasvir oluşturmaktadır. Bu nedenle, şiir tenkitçilerinin birçoğu, pek azı hariç, şiirlerin tamamını tasvir olarak görmüşlerdir. Dolayısıyla, başlı başına bir tür olarak tasvir şiirlerinin sınırlarını belirlemek oldukça zordur. Nitekim bazı edebiyatçılar, av ve tabiat şiirlerinin yanı sıra şarap şiirlerini de tasvir şiiri olarak kabul etmişlerdir.⁵⁴ Buradan hareketle, kişinin hem iyi hem de kötü yönlerinin dile getirildiği

⁴⁸ Bakara, 2/286.

⁴⁹ Ali b. Cebele, *Şi‘ru ‘Ali b. Cebele*, thk. Ahmed Nasîf el-Cennâbî, 151, Ş.N. 39.

⁵⁰ Luvîs Ma‘lûf el-Yesû‘î, *el-Müncid fî l-lüğa* (Beyrut: Dâru’l-Meşrik, 1992), 440.

⁵¹ Hafâcî, *el-Âdâbü l-‘Arabîyye*, 172.

⁵² Ebû l-Ferec Kudâme b. Ca‘fer, *Nağdü’ş-şi‘r*, thk. Muhammed Mun‘îm Hafâcî (Kâhire: el-Mektebetü l-Ezheriyye li’t-Türâs, 2016), 123.

⁵³ Ebû Ali el-Hasan b. Reşîk el-Kayrevânî, *el-‘Umde fî mehâsini’ş-şi‘ri ve âdâbih ve nağdih*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd (y.y.: Dâru’l-Cîl, 1981), 2:294.

⁵⁴ İbn Reşîk el-Kayrevânî, *el-‘Umde*, 2:296.

medih, hiciv, mersiye fahr gibi şiir türlerinin de bir tür tasvir olduğunu söylemek mümkündür.

İlk dönemden itibaren Arap şiirinde yer almaya başlayan tasvir, zaman zaman durağanlaşsa da her dönemin şartlarına uygun şekilde şiirlerdeki varlığını ve gelişimini sürdürmüştür. Cahiliye Dönemi'nden Emevîlere kadar, daha çok tabiat, çöl, kum, deve, yaban eşeği, at ve ok gibi çöl hayatında en çok karşılaşılan ve önemli bir yeri olan meseleler tasvirlerle konu edilmiştir. Üstelik bu dönemin tasvirlerinde konular sınırlı olup sade bir anlatım tercih edilmiştir. Fakat şairimizin yaşadığı I. Abbâsî Dönemi'ne bakıldığında, önceki dönemlerden farklı olarak tasvir konularında bir artış gözlemlendiği gibi, üslup yönünden de abartılı ve teşbih içeren ifadelerle çokça yer verildiği görülmektedir. Arap edebiyatıyla ilgili önemli çalışmaları ile bilinen Kenan Demirayak (ö. 2024), tasvir şiirlerinde bu dönemde erişilen mertebeye önceki dönemlerde erişilmediğini belirterek bunun nedenini şöyle açıklamıştır:

Bir yandan Bağdat gibi, dönemin en göz alıcı şehirlerinden birinin varlığı; bir yandan yabancılarla karışım ve konforun getirdiği medeniyetin etkisi, ruh ve akılların inkişafı mana ve hayal bakımından tasvir şiirlerinin gelişmesini sağlamıştır. Önceki dönemlerin şairleri eşyayı olduğu gibi tasvir ederken, I. Abbâsî Dönemi şairleri tasvir şiirlerinde büyük bir yaratıcılık gösterip aşırı teşbih ve mübalağalara yönelmişlerdir.⁵⁵

I. Abbâsî Dönemi şiirlerinde, daha çok tabiat, av, eşya ve şahıs gibi konuların tasvirine yer verilmiştir.⁵⁶

Ali b. Cebele'nin dîvânında, elli altı beyitten oluşan beş tasvir şiiri yer almaktadır. Tasvirleri, şiir ve beyit bakımından az olduğu gibi, konusal açıdan da oldukça az ve sınırlıdır. Bir beyitten oluşan tasvirleri olduğu gibi, bazı tasvirlerini ise kırk beyte kadar ulaştırmıştır. Bunun yanı sıra, on beyitlik ve beş beyitlik tasvirleri de bulunmaktadır. İki tasvirini şahsa ayıran şair, tasvirlerinin birini yağmura, diğerini de kendi ayak tasvirine hasretmiştir. Özellikle şahıs tasvirlerini, beyit sayısı açısından uzun tutmuş; bu şiirlerine, muhatap kişinin ilgili olduğu konuları tasvirle başlarken, muhatabını öven sözlerle şiirlerini sonlandırmıştır. Şair, tasvir şiirlerinde övgü sözlerine çok fazla yer vermiştir. Bu nedenle, onun tasvir şiirlerini medih şiirlerinden ayırt

⁵⁵ Demirayak, *Abbâsî Edebiyatı Tarihi*, 82.

⁵⁶ Demirayak, *Abbâsî Edebiyatı Tarihi*, 82.

etmek oldukça zordur. Ayrıca tasvirlerinde, yaşadığı dönemin tasvir şiirlerinde öne çıkan teşbihlere ve abartılı ifadelere rastlamak mümkündür.

Şair, şahsa ayırdığı tasvirlerinden birinde, *Humeyd* isimli bir ordu komutanı ile ordusunu tasvir etmiştir. *Humeyd*'in, bir bayram günü eşi benzeri görülmemiş büyük bir ordu ile yola çıktığına şahitlik eden şair,⁵⁷ on beyitlik bir şiirinde bu durumu ele almış; şiirinin ilk üç beytinde ordunun ihtişam ve görkemini şu şekilde tasvir etmiştir: (Tavîl)

عَدَا بِأَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ وَيُمْنِهِ أَبُو غَانِمٍ غَدَوَ النَّدَى وَالسَّحَابِ
وَصَافَتْ فَجَاجُ الْأَرْضِ عَنْ كُلِّ مَوْكِبٍ أَخَاطَ بِهِ مُسْتَعْلِيًا لِلْمَوَاقِبِ
كَأَنَّ سُمُومَ النَّفْعِ وَالْبَيْضُ تَحْتَهُ سَمَاوَاتُ لَيْلٍ أَسْفَرَتْ عَنْ كَوَاكِبِ⁵⁸

Emîru'l-Mü'minîn ve onun uğurlu bereketiyle Ebü Gânim, yağmur ve rahmet bulutları gibi sabahın erken saatlerinde ortaya çıktı.

Yeryüzünün geniş yolları, kendisini kuşatan (askeri) konvoyun tamamına dar geldi; o ise bütün konvoylardan da üstün idi.

Yükselen tozlar ve o tozların altındaki kalkanların parıltısı, sanki geceleyin gökyüzünde parlayan yıldızlar gibiydi.

Savaşlarda bolca ganimet elde ettiği için *Humeyd*'i *Ebü Gânim* olarak niteleyen şair, onun gelişini yağmur gibi bereket getiren bir gelişe benzetmiştir. Ordusunu ise yeryüzüne sığmayacak kadar güçlü ve görkemli olarak nitelemiş; yürüyüş ya da savaş esnasında ortaya çıkan toz bulutları ile kalkanları da parlak yıldızlara benzeterek görsel bir şölen sunmuştur. Şair, ilgili şiirinin son yedi beytinde ise *Humeyd*'in cömertliği, iyilikseverliği, heybeti, adaleti, azmi ve gayreti gibi hem kişisel meziyetlerini hem de yönetici kimliğini öne çıkararak ona övgüler dizmiştir.⁵⁹

Şair, *recez* bahrinde kaleme aldığı kırk beyitlik bir şiirini de toplumun bir önderi olarak nitelediği *Ebü Dülelf* ve atına ayırmıştır. Bir önceki şiirinde olduğu gibi, bu şiirine de at tasviri ile başlamış ve *Ebü Dülelf*'i metheden sözleriyle şiirini sonlandırmıştır.⁶⁰ Bir şiirini de yağmur tasvirine ayıran şair, yağmurun gelişi ve buna bağlı olarak gökyüzündeki değişimleri, yağmurun yere ve insanlara faydasını ayrıntılı bir şekilde şöyle betimlemiştir: (Mutekârib)

⁵⁷ Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 20:232.

⁵⁸ Ali b. Cebele, *Şi'ru 'Ali b. Cebele*, thk. Ahmed Nasîf el-Cennâbî, 103-04, Ş.N. 12.

⁵⁹ bk. Ali b. Cebele, *Şi'ru 'Ali b. Cebele*, thk. Ahmed Nasîf el-Cennâbî, 104, Ş.N. 12.

⁶⁰ Ali b. Cebele, *Şi'ru 'Ali b. Cebele*, thk. Ahmed Nasîf el-Cennâbî, 89-97, Ş.N. 3.

وَعَيْثُ تَأْلَفُهُ نَوُّهُ فَالْيَسَهُ غَلًّا أُرِيدَا

تَظَلُّ الرِّيَاحُ تَهَادَى بِهِ إِذَا مَا تَحَيَّرَ أَوْ عَرَّدَا

صُدُوقُ الْمَخِيلَةِ ذَانِي الظِّلَا لِي قَدْ وَعَدَ الْأَرْضَ أَنْ تَرَعَّدَا

كَأَنَّ تَوَالِيَهُ بِالْعَرَا ءِ أَهْوَى إِلَى الْجَلْمَدِ الْجَلْمَدَا

تَدَاعَى تَمِيمٌ غَدَاةَ الْجِفَا رِ تَدْعُو زُرَّارَةً أَوْ مُعْبَدَا⁶¹

Bir yağmur ki etrafını bulutlar sarmış ve o bulutlara koyu bir renk giydirmiştir;

Rüzgarlar onu sürekli birbirlerine taşır, yağmur birbirine karışsa ya da belirli bir yönde ilerlese bile.

O, (yağmur yağacak) zannı doğru çıkan, gölgeleri yere yakın olan bir buluttur. (Çünkü) o, yer yüzüne bolluk ve bereket sözü vermiştir.

Sanki açık arazide ardı ardına yağan yağmur, kurak bir toprağa bolca su akıtmaktadır.

Temîm kabilesi, bolluk gününün sabahında bir araya gelir; (yardım için) Zürrâre ve Ma'bed'e seslenirler.

Yukarıda da değinildiği gibi, I. Abbâsî Dönemi tasvir şiirlerinde abartılı ifadelerin kullanımına ağırlık verilmiş; özellikle, saç, yüz, el, ayak ve yürüyüş gibi güzellik unsurlarını yüceltmek için sıkça kullanılmıştır. Fakat şairimiz Ali b. Cebele'nin şiirlerinde bu tür kullanımlar yok denilecek kadar azdır. O, sadece bir beyitlik bir şiirinde kendi ayağını tasvir ederek böyle mübalağalı bir ifadeye yer vermiş; ayağının güçlü ve hızlı olmasının yanı sıra zarif, güzel ve etkileyici olduğunu şu ifadelerle betimlemiştir: (Tavîl)

إِذَا اتَّسَعَتْ لَمْ يَلْحَقِ الدُّرُّ شَأُوهَا وَخَامَرَهَا دُونَ الدَّرَاعِ انْبِهَارُهَا⁶²

(Ayağım) genişledikçe/yürüyüşüm arttıkça, küçük zerrecikler bile onun vardığı hedefe yetişemez; dirseksiz bile parlaklığı (insanı) dehşete düşürür.

2.4. Yergi (Hiciv)

Medih, fahr ve mersiye gibi klasik Arap şiirinin en eski konularında biri olan⁶³ hiciv, bir şahsı kötü sıfatlarla nitelemek, ayıplarını ortaya döküp hakaret

⁶¹ Ali b. Cebele, *Şi'ru 'Ali b. Cebele*, thk. Ahmed Nasîf el-Cennâbî, 107-08, Ş.N. 14.

⁶² Ali b. Cebele, *Şi'ru 'Ali b. Cebele*, thk. Ahmed Nasîf el-Cennâbî, 194, Ş.N. 73.

⁶³ Demirayak, *Abbâsî Edebiyatı Tarihi*, 72.

etmek anlamına gelir. Övgünün zıddı olan⁶⁴ bu tür şiirlerde, genellikle medih ve fahr türü şiirlerde yer alan övgü dolu niteliklerin tam terine yer verilir.⁶⁵ Nitekim şairler, hicvi düşmanlarına karşı bir silah olarak kullanmış ve onları zayıflık, korkaklık, vefasızlık, kişiliksiz gibi kusur sayılan nitelemelerle kötölemişlerdir.⁶⁶

Sadru'l-İslam Dönemi'nde Hz. Peygamber, kendisini ve İslâm dinini hicveden şairlere cevap vermesi için Hasan b. Sâbit gibi bazı şairlere hiciv konusunda yetki vermiştir.⁶⁷ Ancak hem Hz. Peygamber hem de Hulefâ-i Râşidîn daha sonra çirkin hicvi yasaklamışlardır. Nitekim Hz. Ömer, ez-Zibirkân b. Bedr (ö. 45/665) isimli bir sahabeyi hicvettiği için şair el-Hutay'e'yi (ö. 59/678 [?]) önce hapse attırmış, ardından da onu bu işten vazgeçirmek amacıyla dilini kesecekmiş gibi tehditkâr söylemlerde bulunmuştur.⁶⁸

Emevîler Dönemi'nde ise siyasî anlaşmazlıklar ve kabileler arası mücadeleler, hiciv şiirlerinin yaygınlaşmasına neden olmuştur.⁶⁹ Ali b. Cebele'nin yaşadığı I. Abbâsî Dönemi'nde kabile çatışmaları azalmış ve siyasî istikrar büyük ölçüde sağlanmış olmasına rağmen hiciv şiirlerinde bir gerileme olmamış, aksine bu tür şiirler daha da artış göstermiştir.⁷⁰ Yalnız bu dönemde hiciv şiirlerinin ilgi alanında bir sapma, daha doğrusu bir yön değişikliği meydana gelmiştir. Önceleri siyasî çekişmelere ve kabileler arası anlaşmazlıklara odaklanan hiciv, zamanla kişiler arası çekişmelere yönelmiştir. Bu bağlamda insanların ahlakî ve karakter özelliklerinin yanı sıra fizikî özellikleri ile inanç ve fikirleri de hiciv şiirlerinin temel konuları arasına girmiştir. Öyle ki bu dönemde, insanın hicvedilmedik kusurlu ya da zayıf bir yönü bırakılmamıştır. Öte yandan hicviyelerde oldukça sert ve kaba bir dil kullanılmış, hatta telaffuzu bile utanç verici bazı ifadeler şiirlerde yer bulmuştur. Beşşâr b. Bürd (ö. 167/782) ve Di'bil b. 'Ali el-Huza'î (ö. 246/860), bu dönemin önde gelen şairlerinden olup, en sert hicviyeleri ile tanınmışlardır.⁷¹

⁶⁴ Muhammed b. Mükerrrem b. Ali Ebü'l-Fadl Cemâlüddîn İbn Manzûr el-Ensârî, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1414/1993), 15:353.

⁶⁵ Çetin, *Eski Arap Şiiri*, 75.

⁶⁶ Soyyiğit, *el-Edebü'l-'Arabî*, 22.

⁶⁷ Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 4:354.

⁶⁸ Ebü Hilâl el-Askerî, *Dîvânü'l-me'ânî*, 1:38-39.

⁶⁹ Dayf, *el-'Aşru'l-'Abbâsiyyü'l-evvel*, 359.

⁷⁰ Hannâ el-Fâhûrî, *el-Câmi' fi târihi'l-'edebi'l-'arabî -el-Edebü'l-âdîm-* (Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Cil, 1986), 395-96.

⁷¹ Geniş bilgi için bk. Demirayak, *Abbâsî Edebiyatı Tarihi*, 72-76.

Şair Ali b. Cebele, I. Abbâsî Dönemi şairlerinden olup dîvânında on adet hiciv şiiri yer almaktadır. Şair, kırk iki beyitten oluşan bu şiirlerinde, dönemin devlet adamlarının yanı sıra yakın arkadaşlarını ve isimlerini belirtmediği bazı kişi ve toplumları hicvetmiştir. Bu hicivlerde, söz konusu kişilerin ahlakî özellikleri, davranışları, sosyal konumları ve meslekleri eleştiri konusu yapılmıştır. Hicviyelerinde bazı kişilere daha fazla, bazılarına ise daha az yer veren şair; kimi zaman yumuşak, kimi zaman ise oldukça sert bir dil kullanmıştır. Hatta bazı şiirlerinde, ahlakî açıdan doğru kabul edilmeyen ve dile getirilmesi ağır sayılabilecek ifadeler yer vermiştir. Dil ve üslup açısından sade ve anlaşılır olsa da anlam bakımından oldukça acımasız hicviye örnekleri ortaya koymuştur.

Ali b. Cebele, medih şiirinde olduğu gibi hicivde de güçlü bir şairdir. Nitekim, Heysem b. 'Adî'ye yönelttiği bir beytinde bu yönüne dikkat çekmiş ve şöyle demiştir: (Basît)

يَا ابْنَ الْخَبِيثَةِ مَنْ أَهْجُو فَأَفْضَحُهُ إِذَا هَجَوْتُ وَمَا تَتَمَّى إِلَى أَحَدٍ⁷²

Ey kötü kadının oğlu! Ben kimi hicvedersem onu rezil ederim. Seni hicvettim ve senin soyun hiç kimseye dayanmıyor.

Şair, hicivde güçlü olduğunu söylese de medih, gazel ve tasvir şiirlerinde olduğu kadar bu türde cömert davranmamış; en azından sayısal olarak “hicivde yeterince şiir söylemiştir” denilebilecek düzeyde bir külliyat ortaya koymamıştır. Ancak şair, yakın arkadaşı ve hakkında birçok methiye söylediği Ebü Dülef ile yaşadığı bir diyalogda bu duruma bir nevi açıklık getirmiştir. *Divânü'l-Me'ânî*'de aktarıldığına göre, kendisine “Sen medihte başarılısın, ama hicivde aynı başarıyı gösteremiyorsun” diyen Ebü Dülef'e, “Yıkmak, yapmaktan daha kolaydır” diyerek hicve neden fazla yönelmediğini açıklamıştır.⁷³ Bu ifadesinin hemen ardından da onun içi boş, değersiz ve yalancı biri olduğunu belirten bir hiciv şiiri söylemiştir. Dîvânında da yer alan bu hicviyesi şöyledir: (Tavîl)

أَبُو دُلْفٍ كَالطَّبْلِ يَذْهَبُ جَوْفُهُ وَبَاطِنُهُ خِلْوٌ مِنَ الْخَيْرِ أَخْرَبُ

أَبَا دُلْفٍ يَا أَكْذَبَ النَّاسِ كُلِّهِمْ سِوَايَ فَإِنِّي فِي مَدِيحِكَ أَكْذَبُ⁷⁴

Ebü Dülef tıpkı içi boş bir davul gibidir; iç dünyası iyilikten yoksun ve harap haldedir.

⁷² Ali b. Cebele, *Şi'ru 'Ali b. Cebele*, thk. Ahmed Nasîf el-Cennâbî, 115-16, Ş.N. 17.

⁷³ Ebü Hilâl el-Askerî, *Divânü'l-me'ânî*, 1:106.

⁷⁴ Ali b. Cebele, *Şi'ru 'Ali b. Cebele*, thk. Ahmed Nasîf el-Cennâbî, 101, Ş.N. 9.

Ey Ebü Dülefl! Ey insanların -ben hariç- en yalancısı! Çünkü ben, seni överken senden daha çok yalan söylüyorum.

Hicviyelerinde daha çok cimrilik ve kibir, yalan söylemek, insanlara karşı saygısız davranmak ve onlara ilgi göstermemek, kaba ve aşağılayıcı tutumlar sergilemek, iyilikten yoksunluk, soysuzluk ve değersizlik gibi temalar öne çıkmaktadır. Bu konuların tamamını örneklemek mümkün olmadığından burada sadece şiirlerde öne çıkan bazı konulara işaret edilecektir.

Şair, bir hicviyesinde oklarını ismini vermediği bir hükümdara yöneltmiş; onu cimri, kibirli ve halktan uzak durmakla suçlamıştır. Ayrıca özgür ve onurlu bir kimsenin bu tür insanlara muhtaç hâle gelmesini ve onların karşısında hor görülüp alçalmasını ise utanç verici bir durum olarak nitelendirmiştir. Şairin, ders niteliğindeki sözleri şöyledir: (Vâfir)

حِجَابُكَ ضَيْقٌ وَنَدَاكَ نَزْرٌ وَإِذْنُكَ قَدْ يَرَادُ عَلَيْهِ أَجْرٌ
وَذُلٌّ أَنْ يَقُومَ إِلَيْكَ حُرٌّ وَطَلَّابُ النَّوَابِ لَدَيْكَ نَفَرٌ⁷⁵

Senin perden sıkıdır, cömertliğin ise çok azdır; senden izin almanın bile bir bedeli vardır.

Özgür bir kimsenin sana gitmesi zillettir; senden iyilik bekleyenler, huzurunda küçük düşer.

Şair, bir şiirinde de Halife Me'mûn'un kâtibi olan Ebü 'Abbâd Sâbit b. Yahya'yı hedef almıştır. Ebü 'Abbâd, bir kimse kendisinden bir şey talep ettiğinde önce ona sözlü olarak hakaret eder, ağır ifadelerle onu utandırır, hatta ağlatacak denli sert davranırdı. Ardından kendi talimatıyla bu kişinin talebi yerine getirilince, bu kez tekrar ona aşağılayıcı sözler sarfeder ve beddua ederdi.⁷⁶ Şair, kendisinden yardım isteyen birine böylesine kaba ve gönülsüzce davranan Ebü 'Abbâd'ı ahlakî yönden eleştirmiş, bu aşağılayıcı tavrını hiciv yoluyla alaya almıştır. İki beyitten oluşan söz konusu hicviyesi şöyledir: (Meczûî'r-Remel)

لَعَنَ اللَّهُ أَبَا عَبَّادٍ لَعْنًا يَتَوَالَى
يُوسِعُ السَّائِلَ شَتْمًا نَمَّ يُعْطِيهِ السَّؤَالُ⁷⁷

Allah Ebü 'Abbâd'a sürekli lanet etsin,

⁷⁵ Ali b. Cebele, *Şi'ru 'Ali b. Cebele*, thk. Ahmed Nasîf el-Cennâbî, 124, Ş.N. 22.

⁷⁶ Ebü Hâmid Abdülhamîd b. Hibetullâh İbn Ebi'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-belâğa*, thk. Muhammed Abdülkerîm en-Nemrî (Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1998), 1:5010.

⁷⁷ Ali b. Cebele, *Şi'ru 'Ali b. Cebele*, thk. Ahmed Nasîf el-Cennâbî, 171, Ş.N. 54.

Yardım isteyeneye (önce) sövüp sayar, sonra da istediğini (gönülsüzce) verir.

Şair, kimleri kastettiği tam olarak bilinmeyen üç beyitlik bir şiirinde de misafiri ağırlamaktan ve insanlara ikramda bulunmaktan kaçınmak için muhataplarının çevirdikleri birtakım entrikalara dikkat çekmiş; bu konuda gözlemlerini şöyle dile getirmiştir: (Vâfir)

أَقَامُوا الدِّيْبَانَ عَلَى يَفَاعٍ وَقَالُوا لَا تَتَمَّ لِلدِّيْبَانِ
فَإِنْ أَنْشَتَ شَخْصًا مِنْ بَعِيدٍ فَصَقِّقْ بِالْبَنَانِ عَلَى الْبَنَانِ
تَرَاهُمْ حَشِيَّةَ الْأَضْيَافِ خُرْسًا وَيَأْتُونَ الصَّلَاةَ بِلاَ أَذَانٍ⁷⁸

Onlar yüksek bir yere gözcü koydular ve ona şöyle dediler: ‘Uyuma!

Uzaktan birini görür ya da hissedersen, hemen ellerini çırp!’

Görürsün, misafir gelmesin diye korktuklarından lâl olmuşlardır onlar; namazı bile ezansız kılarlar.

Anlaşıldığı üzere şairin kastettiği kişiler, gelip gideni kontrol etmek için her yere hâkim yüksek bir tepeye gözlemci koymuş ve ona asla uyumaması, herhangi birini görür veya gelişi hissederse el işaretiyle derhal haber vermesi konusunda sıkı tembihte bulunulan kimselerdir. Misafirin gelmesinden aşırı derecede korktukları için ise sürekli kısık sesle konuşmakta; hatta kimi zaman “namaz bahanesiyle biri uğrar” diye, namazlarını ezan okumadan kılmaktadırlar. Şair, bu entrikalara dikkat çekerek muhataplarını misafirden kaçmakla, daha doğrusu onları aşırı cimrilikle hicvetmiştir.

2.5. Ağıt (Mersiye)

Ali b. Cebele'nin dîvânında yer alan temalardan biri ise mersiyedir. Mersiye, ölen kişinin arkasından ağlamak, meziyetlerini saymak ve başına gelen musibetin büyüklüğünü vurgulamaktır. Zira ölüm, duyguları en çok tetikleyen ve en çok gözyaşı döktüren olaylardan biridir.⁷⁹ İnsanlar, sevdikleri veya değer verdikleri kişilerin ardından genellikle övgü içeren sözler sarfeder. Methiye şiirlerinde de muhatapı öven bu tür ifadeler yer verildiği için aralarında pek fazla fark görülmemektedir. Ancak, birinin canlıya diğerinin ise ölüye söylenmesi bakımından fark vardır.⁸⁰ Bununla birlikte mersiyelede eylemler mazi (geçmiş zaman) formunda dile getirilirken, methiyelede ise

⁷⁸ Ali b. Cebele, *Şi'ru 'Ali b. Cebele*, thk. Ahmed Nasîf el-Cennâbî, 187, Ş.N.67.

⁷⁹ Soygiğit, *el-Edebü'l-'Arabî*, 28.

⁸⁰ Soygiğit, *el-Edebü'l-'Arabî*, 28.

mudari (şimdiki/gelecek zaman) kalıbında ifade edilir.⁸¹ Mersiyeler, talep veya istek üzerine değil; vefa duygusundan ya da duyulan acıdan dolayı kendiliğinden, içten ve samimi duygularla söylenir.⁸² Duygular ise acı, hüznün, hasret ve özlem ile ağlayarak dile getirilir. Bunların yanı sıra mersiyelerde ölümün gerçekliği, dünya hayatının geçiciliği ve ahiret hayatının ebedî oluşu etkili bir şekilde ifade edilir. Dolayısıyla mersiye şiirleri, insanlar üzerinde diğer şiir türlerine göre daha etkilidir.⁸³ Ayrıca, mersiye şiirleri kasideyle aynı yapıya sahiptir. Fakat mersiyede, kasidede yer alan teşbihlerin yerini hüznü ve duygusal ifadeler almaktadır.⁸⁴

Ali b. Cebele'nin dîvânında sadece bir adet mersiye yer almaktadır. Otuz dört beyitten oluşan bu mersiye, meşhur olup edebî açıdan büyük önem taşımaktadır. Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî* isimli meşhur eserinde bu kasidenin önemine dikkat çekmiş ve bazı bilgilere değinmiştir. Bu bağlamda, söz konusu mersiye kendi türü içerisinde nitelikli, nadir ve muhteşem bir şiir olarak nitelemekte; aynı zamanda onu zamanının en güzel, en değerli ağıtlarından biri olarak değerlendirmektedir.⁸⁵ Ayrıca, eserinde hem nitelikli hem de çok nadir olması nedeniyle mersiyenin tamamına yer verdiğini ifade eden el-İsfahânî, el-Buhtürî'nin Ebü Sa'îd es-Sağrî'ye yazmış olduğu iki mersiyede, söz konusu kasidenin anlamından çokça yararlandığını söyleyerek⁸⁶ mersiyenin şairler üzerindeki etkisine de dikkat çekmiştir. Aynı şekilde şair et-Tâî' de şiirlerinde bu kasideden yararlanmıştır.⁸⁷

Bununla birlikte, mersiye; şiir ve edebî tenkit tarihinde de önemli bir etkiye sahip olmuş,⁸⁸ şiirleri değerlendirmede edebî tenkitçiler tarafından bir kriter olarak kullanılmıştır. Ali b. Cebele'nin üstün bir başarısı olarak görülen bu mersiye,⁸⁹ gerek yaşadığı dönemde gerekse sonraki dönemlerde büyük bir şöhret elde etmesine sebep olmuştur.⁹⁰

Şair, çok sayıda methiyeler yazdığı Humeyd et-Tûsî vefat ettiğinde, bu meşhur kasidesiyle onun yasını tutmuştur. Mersiyenin başlangıcında, Ebü'l-'Ubey's veya Kâsım b. Zerzur'a ait olduğu söylenen bir şarkıya yer

⁸¹ İbn Reşîk el-Kayrevânî, *el-'Umde*, 2:147; Kudâme b. Ca'fer, *Nağdü's-şi'r*, 103.

⁸² Mustafâ Sâdık er-Râfî'î, *Târîhu âdâbi'l-'Arab* (Beyrut-Lübnan: Dâru İbn Hazm, 2008), 3:422.

⁸³ Butrus el-Büstânî, *Üdebâ'ü'l-'Arab fî'l-a'suri'l-'Abbâsiyye* (Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Cil, 1979), 29.

⁸⁴ Aydın, *İbnü'l-Mu'tez ve Şiiri*, 435.

⁸⁵ Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 20:230.

⁸⁶ Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 20:232.

⁸⁷ Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 20:232.

⁸⁸ Ali b. Cebele, *Şi'ru 'Ali b. Cebele*, thk. Ahmed Nasîf el-Cennâbî, 71.

⁸⁹ Ali b. Cebele, *Şi'ru 'Ali b. Cebele*, thk. Hüseyin Atvân, 14.

⁹⁰ Ali b. Cebele, *Şi'ru 'Ali b. Cebele*, thk. Ahmed Nasîf el-Cennâbî, 72.

vermiştir.⁹¹ Şarkı sözleriyle başladığı meşhur mersiyesinin ilk beyitleri şöyledir: (Tavîl)

اللَّذَّهْرِ تَبْكِي أَمْ عَلَى الدَّهْرِ تَجْزَعُ وَمَا صَاحِبُ الْأَيَّامِ إِلَّا مُفْجَعُ
وَلَوْ سَهَّلْتَ عَنْكَ الْأَسَى كَانَ فِي الْأَسَى عَزَاءٌ مُعَزٍّ لِلْبَيْبِ وَمَقْنَعُ
تَعَزَّرَ بِمَا عَزَيْتَ غَيْرَكَ إِنَّهَا سِهَامُ الْمَنَآيَا زَائِحَاتٌ وَوَقْعُ
أَصْبِنَا بَيَوْمٍ فِي حُمْدٍ لَوْ أَنَّهُ أَصَابَ عُروَشَ الدَّهْرِ ظَلَّتْ تَصْغَعُ
وَأَدْبَنَا مَا أَدَبَ النَّاسَ قَبْلَنَا وَلَكِنَّهُ لَمْ يَبْقَ لِلصَّبْرِ مَوْضِعُ
أَلَمْ تَرَ لِلْأَيَّامِ كَيْفَ تَصَرَّمَتْ بِهِ وَبِهِ كَانَتْ تُدَادُ وَتُدْفَعُ
وَكَيْفَ النَّقَى مَثْوَى مِنَ الْأَرْضِ ضَيِّقٍ عَلَى جَبَلٍ كَانَتْ بِهِ الْأَرْضُ تُنْمَعُ⁹²

*Zaman için mi ağlıyorsun, yoksa zaman için mi endişe duyuyorsun?
Günlerin sahibi (yani bütün insanlar) ancak acı ve ızdırıp içindedir.*

*Acı, sana kolaylık gösterse (seni rahat bıraksa), bu durum akıllı biri için
bir teselli ve teskin olur.*

*Başkalarını teselli ettiğin sözlerle şimdi kendini teselli et. Çünkü ölüm
okları ileri geri gitmekte ve hedeflerini vurmaktadır.*

*Humeyd'in öldüğü gün, öyle bir musibete uğradık ki; şayet o musibet
zamanın aşiretlerine isabet etseydi onlar da sarsılırdı.*

*Önceden insanları terbiye eden şey, şimdi bizi de terbiye etti; fakat
sabredecek bir durum kalmadı.*

*Görmedin mi, günler onunla nasıl akıp gitti? Ancak onunla günler
savuşturulabilirdi.*

*Nasıl olur da yeryüzünün dar bir yeri (mezar), yeryüzünü koruyan bir
dağ ile buluşabilir?*

Bu dizelerinde, Humeyd'in ölümü üzerine duyduğu derin üzüntüsünü dile getiren şair, onun ölümünün toplumda derin bir üzüntü oluşturduğunu ve insanların yüreklerinde uzun süre unutulmayacak yaralar açtığını belirtmiştir. Bir taraftan ölümün eninde sonunda yaşanacağına dikkat çekerken, bir taraftan da Humeyd'in ölümüne sabretmenin çok zor olduğunu vurgulamıştır. Onun sayesinde insanların korkusuzca ve hiçbir endişe taşımadan yaşam sürdüğüne

⁹¹ Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 20:230.

⁹² Ali b. Cebele, *Şi'ru 'Ali b. Cebele*, thk. Ahmed Nasîf el-Cennâbî, 153-54, Ş.N. 42.

değinen şair, son beytinde de Humeyd'i, insanları koruyup kollamakta büyük bir dağa benzetmiş; bir dağın küçük bir mezara sığamayacağını söyleyerek, muhatabının ölümüyle sıradan bir insanın değil, güçlü, kuvvetli; mazlumların ve güçsüzlerin dayanağı olan büyük bir insanın kaybedildiğine dikkat çekmiştir.

Humeyd'e övgüler dizerek mersiyesini sürdüren şair, onun cömertliği, askerî yeteneği, cesareti ve dine olan desteği gibi özelliklerine değinerek, fiziksel ve manevî büyüklüğüne vurgu yapmıştır. Bununla birlikte, ağıdında sık sık ölüme yer vermiş; en güçlü kimselerin bile ölüm karşısında çaresiz olduğunu, yapmış oldukları bütün başarılı ve yararlı işlerin ölüm karşısında bir anlam ifade etmediğini dile getirerek, ölümün gerçek ve kaçınılmaz olduğuna değinmiştir.⁹³ Şair, Humeyd ile ilgili ağıtlarını şöyle sürdürmüştür: (Tavîl)

أَلَمْ تَرَ أَنَّ الشَّمْسَ خَالَ ضِيَاؤُهَا عَلَيْهِ وَأَضْحَى لَوْنُهَا وَهُوَ أَسْفَعُ
وَأَوْحَشَتِ الدُّنْيَا وَأَوْدَى بَهَاؤُهَا وَأَجْدَبَ مَرْعَاهَا الَّذِي كَانَ يُمْرِغُ
وَقَدْ كَانَتْ الدُّنْيَا بِهِ مُطْمَئِنَّةً فَقَدْ جَعَلَتْ أَوْتَادُهَا تَتَقَطُّعُ
بَكَى فَقَدَهُ رُوحَ الْحَيَاةِ كَمَا بَكَى نَدَاهُ النَّدَى وَابْنُ السَّبِيلِ الْمُدْقِعُ
وَفَارَقَتِ الْبَيْضُ الْخُدُورَ وَأُبْرِرْتُ عَوَاطِلَ حَسْرَى بَعْدَهُ لَا تَقَعُ
وَأَيَّقُظُ أَجْفَانَا وَكَانَ لَهَا الْكَرَى وَنَامَتْ عُيُونٌ لَمْ تَكُنْ قَبْلَ تَهَجُّعِ
وَلَكِنَّهُ مِقْدَارُ يَوْمٍ ثَوَى بِهِ لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُ نِهَالٌ وَمَشْرَعُ⁹⁴

Görmedin mi? Onun için güneşin bile ışığı değişti, rengi soldu.

Dünya, ürkütücü bir hale geldi ve değerini yitirdi; eskiden verimli olan çayırılık kuruyup gitti.

Dünya onunla huzurluydu; ama şimdi, dağları bile paramparça oldu.

Onun yokluğuna hayatın ruhu ağladı; tıpkı cömertliğine, yağmurun ve itilip kakılan yolcunun ağladığı gibi.

Onun ölümünden sonra, asil (beyaz) kadınlar mahrem odalarını terk ettiler; takısız, peçesiz ve hüznü bir halde ortaya çıktılar.

⁹³ Ali b. Cebele, *Şi'ru 'Ali b. Cebele*, thk. Ahmed Nasîf el-Cennâbî, 153-54, Ş.N. 42.

⁹⁴ Ali b. Cebele, *Şi'ru 'Ali b. Cebele*, thk. Ahmed Nasîf el-Cennâbî, 155-56, Ş.N. 42.

O, önceden uyuyan gözleri uyanık bıraktı; hiç uyumayan gözler ise onun sayesinde uyuya kaldı.

Fakat hayat, yaşanılan ya da konaklanan bir gün kadardır; herkesin ondan bir nasibi, bir pınarı ve içeceği vardır.

Şaire göre, Humeyd'in ölümüyle beraber sadece insanlar değil, doğanın düzeni bile bozulmuş; dünya, değerini ve önemini kaybetmiştir. Humeyd, yaşam için bir değer olduğundan, ölümüyle birlikte adalet, huzur, güç ve cömertlik gibi toplumun ihtiyaç duyduğu özellikler de yok olmuştur. Öte yandan, kadınlar da Humeyd'in ölüm acısıyla sarsılmış; ziynet eşyalarını ve geleneksel örtülerini çıkartarak, sokaklarda ve caddelerde ağıtlar yakmışlardır. Dostları ve sevenleri onun ölümüyle ağlarlarken, düşmanları bayram etmiştir.

Şair, son beyitte insan hayatının kısa olduğuna ve her insanın bu kısacık hayatta kendi nasibini ve payını alacağına dikkat çekmiş; bunu da etkili bir benzetmeyle anlatmıştır. Hayatı, konaklamak için geçirilen bir günlük bir süreye; yaşam nasibini ise o gün içerisinde bir pınardan içilebilecek bir içimlik suya benzeterек hem sürenin hem de bu sürede elde edilecek payın azlığına dikkat çekmiştir.

Humeyd'i unutmanın ve onsuz yaşamının neredeyse mümkün olamayacağını en acı ve en etkili sözlerle ifade eden şair, mersiyesinin sonunda sözlerini Humeyd'in oğlu Muhammed'e yöneltmekte ve onunla teselli bulmaktadır. Oğlunun da tıpkı babası gibi sağlam, güçlü, yetenekli, cömert ve savaşçı biri olduğunu dile getirdiği sözleri şöyledir: (Tavîl)

وَقَدْ رَأَى اللَّهُ الْمَلَائِكَةَ بِمُحَمَّدٍ وَبِالْأَصْلِ يَتِمُّ قَرْعُهُ الْمَتَّقِرُ
أَعْرَ عَلَى أَسْيَافِهِ وَرِمَاحِهِ نَقَسَمُ أَنْقَالَ الْخَمِيسِ وَتُجْمَعُ
حَوَى عَنْ أَبِيهِ بِذَلِكَ رَاحَتِهِ النَّدى وَطَعَنَ الْكُلَى وَالرَّاعِيَّةُ شُرْعُ⁹⁵

Allah, topluluğu Muhammed'le düzeltti; onun dallanan kolu da asıl kökü sayesinde büyüyor.

Onun kılıcı ve mızrağı parlaktır; ordunun ganimetleri onunla dağıtılır ve toplanır.

O, babasından cömertliği, böğürleri deşmeyi (savaşta şiddetli vuruşmayı) miras aldı; elinde uzun ve güçlü mızrağıyla savaşa hazırdır.

⁹⁵ Ali b. Cebele, Şi'ru 'Ali b. Cebele, thk. Ahmed Nasîf el-Cennâbî, 156, Ş.N. 42.

2.6. Yaşlılık (Şeyb)

Yaşlılık şiirleri, klasik Arap şiirinin temel konularından biridir. Fakat çok azı hariç, şiirlerin çoğu tasvir niteliğinde değerlendirildiğinden,⁹⁶ genellikle tasvir şiirleri içerisinde ele alınmıştır. Bazı dîvânlarda ise müstakil bir başlık altında incelenmiştir. Şairlerin bir kısmı yaşlılıkla ilgili şiirlere büyük önem verirken, bazıları ise bu konuya fazla özen göstermemiş; bu nedenle şiirlerinde yaşlılık temasına fazla yer vermemişlerdir. Yaşlılıkla ilgili şiirlerde genel olarak, bir yandan gençliğe duyulan özlem dile getirilirken, bir yandan da yaşlılığın zorlukları, fizyolojik ve ruhsal belirtileri ifade edilerek, onun bir çaresizlik ve tükenmişlik dönemi olduğu vurgulanmıştır.

Ali b. Cebele'nin dîvânında yaşlılığı anlatan şiirlere çok az rastlanmaktadır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla, sadece dört şiir ve on yedi beyitte yaşlılıkla ilgili anlatımlara yer vermiştir. Bu şiirlerinde gençliği neşeli, canlı ve heyecanlı; yaşlılığı ise bütün bu duyguları yok eden, kesen ve sona erdiren bir dönem olarak niteleyen şair, yaşlılığın saçları beyazlatması, kişiyi güçsüz ve zayıf bırakması gibi etkilerinin insanları kendisinden uzaklaştırdığını, hatta nefret duymalarına sebep olan birtakım izler bıraktığını dile getirmiştir. Bunun yanı sıra, yaşlılığın ibret alınması gereken bir dönem olduğuna dikkat çekerek hem o dönemdeki muhataplarına hem de sonraki dönemlerdeki insanlara önemli bir uyarıda bulunmuştur. Şair, ifadelerindeki etkiyi artırmak için bu tür şiirlerinde yer yer edebî sanatları kullanmayı da ihmal etmemiştir. Şair, bir şiirinde yaşlılıkla ilgili düşüncelerini şöyle ifade etmiştir: (Tavîl)

جَفَا طَرَبُ الْفَتَيَانِ وَهُوَ طَرُوبٌ وَأَعْقَبَهُ قُرْبُ الشَّبَابِ مَشِيبٌ
تَجَافَتْ عَيُونُ الْبَيْضِ عَنْهُ وَرُبَّمَا مَدَدْنَ إِلَيْهِ الْوُصْلَ وَهُوَ حَبِيبٌ
لَعَمْرِي لَنِعْمَ الصَّاحِبُ الشَّيْبُ وَإِعْطَا وَإِنْ كَانَ مِنْهُ لِلْعَيُونِ نُكُوبٌ
خَلِيطٌ نَهَى مُنْتَابَ حُلْمٍ وَإِنَّهُ عَلَى ذَاكَ مَكْرُوهُ الْخِلَاطِ مُرِيبٌ⁹⁷

Gençlerin sevinci, çok neşeli olduğu halde onları terk etti. Gençliğe daha yeni yaklaşmışken, yaşlılık gelip onlara yetişti.

Güzel kadınların gözleri ondan yüz çevirdi; oysa sevimli biri iken, bazen ona sevgilerini gösterirlerdi.

⁹⁶ İbn Reşîk el-Kayrevânî, *el-'Umde*, 2: 294-96.

⁹⁷ Ali b. Cebele, *Şi'ru 'Ali b. Cebele*, thk. Ahmed Nasîf el-Cennâbî, 98-99, Ş.N. 6.

*Ömrüme yemin olsun ki, yaşlılık -gözler ondan kaçınsa, hoşlanmasa da-
öğüt veren ne güzel bir arkadaştır.*

*(Yaşlılık), aklın ve ara sıra uğrayan vakurluğun bir karışımıdır. Buna
rağmen, onunla yakınlık hoş karşılanmaz; kuşku uyandırır.*

Şiirin her bir beyti derin anlamlar içermektedir. Birinci beyitte, kişileştirme sanatı kullanarak gençlik neşesini insana ait bir özelliğe benzeten şair, yaşlılığın çok erken gelmesinden yakınmıştır. İkinci beyitte, genç iken sevilen ve ilgi duyulan biri olmasına rağmen, artık insanların ona bakmak istemediği, hatta gördükleri zaman yüzlerini çevirdiklerine dikkat çekerken; üçüncü beyitte de yaşlılıkla ilgili bu olumsuz düşüncelerinin aksine, yaşlılığı övmüş ve onu öğüt veren bir arkadaş gibi niteleyerek faydalı bir yönüne işaret etmiştir. Nitekim yaşlılık; canlı ve heyecanlı bir dönem olan gençliğin kaybedilmesinin ardından geldiği, saçların ağarması, yüzlerin buruşması gibi durumlara sebep olduğu için dışarıdan bakıldığında sevimsiz gibi görünmektedir. Fakat, içsel ve ahlakî bakışla değerlendirildiğinde, aslında bir öğütçüdür. Çünkü insana zamanın geçiciliğini, dünyanın fani olup ölümün yaklaştığını hatırlatır. Züht temalı Arap şiirlerinde de yaşlılığın, insanı uyardığı ve dünya hırsından alıkoyduğu için bir nimet olduğuna vurgu yapılır.⁹⁸ Şair, son beyitte de yine yaşlılığın bir olumsuz yönüne değinmiştir. Ona göre yaşlılık, aklın ve vakurluğun bir arada olduğu bir dönemdir. Fakat vakar, bazen geldiği için bu kombinasyon her zaman geçerli değildir. Sürekli bir özellik olmadığından, yaşlılıkta bazen vakarlı bir davranış görülürken, bazen de vakar dışı farklı bir davranışla karşılaşmak mümkündür. Bu nedenle güven vermeyeceği ve şüphe uyandıracığı için yaşlılıkla yakın ilişki kurmak hoş karşılanmaz.

Şair, yaşlılıkla ilgili şiirlerinde hayatın geçiciliğine ve yaşlılıkla ilgili derin düşüncelerine yer verirken, sözlerindeki anlam derinliğini ve etkileyici ifadelerini vurgulayan birçok edebî unsuru kullanmayı da ihmal etmemiştir. Aşağıdaki şiirinde, yaşlılığı ve onun emarelerini birtakım unsurlara benzeten şair, ayrıca istiare ve telmih gibi sanatlar kullanarak, yaşlılığın zorluk ve güçlüklerini daha açık ve anlaşılır bir şekilde ifade etmiştir: (Basîf)

أَلْفَى عَصَاهُ وَأَرْحَى مِنْ عِمَامَتِهِ وَقَالَ: ضَيْفٌ فَقُلْتُ: السَّيْبُ؟ قَالَ: أَجَلٌ
فَقُلْتُ أَخْطَأْتُ دَارَ الْحَيِّ، قَالَ: وَلَمْ مَضَتْ لَكَ الْأَرْبَعُونَ الْوَفْرُ ثُمَّ نَزَلَ

⁹⁸ Örnek şiir için bk. Ebü'l-Abbâs Abdullâh b. Muhammed el-Mu'tez-Billâh b. Ca'fer el-Mütevekkil-Alellâh el-Abbâsî, *Dîvânü şî'ru İbni'l-Mu'tez*, thk. Yûnus Ahmed es-Sâmerrâî (Beyrut-Lübnan: Âlemü'l-Kütüb, 1997), 3:108. ŞN. 1222; 3: 108-09. ŞN. 1225.

فَمَا شَجِيتُ بِشَيْءٍ مَا شَجِيتُ بِهِ كَأَنَّمَا أَعْتَمُّ مِنْهُ مَعْرِفِي بِجَبَلٍ⁹⁹

O, esasını yere attı ve sarığını gevşetti. ‘O, bir misafirdir’ dedi. Ben de ‘yaşlılık mı?’ diye sorunca, o da ‘Evet’ dedi.

Ben de dedim ki: ‘Yaşam dolu yurdu (gençliği) şaşırmışsın. Dedi ki! ‘Neden? (Çünkü) senin için tam kırk yıl geçti, sonra yaşlılık geldi.’

(Yaşlılığın) beni üzdüğü kadar hiçbir şeye üzülmедim. Sanki saç ayırılarımı dağ ile sarmış gibiyim.

Şair, ilk beyitte yaşlılığa bir misafir gibi muamele ederek, yolculuğun sonlanıp konaklama vaktinin geldiğini ifade etmiştir. Bu ifadeleri ile gençliğin son bulduğuna işaret eden şair, diğer beyitte de gençlik dönemini “yaşam dolu bir yurt” olarak ifade etmiş; kırk yaşı ise bu döneme veda etmek ve yaşlılığa merhaba deme vakti olarak görmüştür. Son beyitte, yaşlılığın verdiği acıyı daha derinden hisseden şair, yaşlılık belirtisi olan ak saçlarını beyaz bir dağa benzeterek, yaşlılığın verdiği fiziksel ve duygusal yüke işaret etmiştir. Şiirde, yaşlılık misafire; beyaz saçlar da beyaz bir dağa benzetilerek teşbih sanatına başvurulmuştur. Ayrıca “asayı atmak” ve “sarığı gevşetmek” ifadelerinde de istiare kullanılmıştır. Çünkü “asayı atmak”, mecazî olarak yolcuğun bitmesi; “sarığı gevşetmek” ise istirahat etmek, oturup dinlenmek anlamındadır. Bununla birlikte, asa güç ve kuvveti temsil eder. “Asayı atmak” kavramı ile gücün ve kuvvetin hâkim olduğu gençlik dönemine telmihte bulunulmuştur.

2.7. Özlü Sözler (Hikmet)

Hikmet, akıl ve basiret sahibi bir kişinin tecrübe ve gözlemlerinden süzülerek elde ettiği, iyiliği emreden veya kötülükten sakındıran, genel kabul görmüş hükümler içeren özlü ifadelerdir.¹⁰⁰ Bu tür sözler, bilimin ya da felsefenin bir ürünü olabileceği gibi, bunlardan bağımsız bir şekilde düşünce ve sezgi temelli bir yaklaşımla da ortaya çıkabilmektedir.¹⁰¹ Her ne kadar kelime sayısı bakımından az olsalar da, derinlikli ve gerçekçi anlamlar içermeleri sebebiyle dinleyici ya da okuyucular üzerinde güçlü bir etki bırakmakta; onları düşünmeye ve kendilerini muhasebe etmeye sevk etmektedir. Bu yönüyle insanları uyaran, yönlendiren ve dönüştürebilen bir etkiye sahiptir. Dinî, ilmî ve felsefî konulara yer verilen bu sözlerde¹⁰²

⁹⁹ Ali b. Cebele, *Şi‘ru ‘Ali b. Cebele*, thk. Ahmed Nasîf el-Cennâbî, 168, Ş.N. 50.

¹⁰⁰ Soyyiğit, *el-Edebü’l-‘Arabî*, 67.

¹⁰¹ Soyyiğit, *el-Edebü’l-‘Arabî*, 33.

¹⁰² Râfî’î, *Târîhu âdâbi’l-‘Arab*, 3:433.

genellikle öğüt ve nasihat vermek amaçlanmakta; muhatabın içinde bulunduğu duruma dikkat çekilerek yönlendirici bir mesaj sunulmaktadır.¹⁰³

Hikmet, Cahiliye Dönemi'nden itibaren Arap şiirinde yer almaya başlamıştır. Cahiliye şairleri, yaşadığı deneyimlerden, gözlemlerden ve çevrelerinde meydana gelen olaylara dair bakış açılarından hareketle elde ettikleri hikmet içerikli sözleri nazma dökerek şiirlerinde dile getirmişlerdir.¹⁰⁴ Tecrübe ve görüş temelli bu ifadeler, İslamî Dönem'de Kur'ân ve hadis kaynaklarının etkisiyle birlikte hem nicelik hem de nitelik olarak artış göstermiştir. Şairlerin sıkça beslendikleri Fars kültürüyle Yunan kültür ve felsefesi de özellikle şairimiz Ali b. Cebele'nin yaşadığı birinci Abbâsî Dönemi'nde bu tür sözlerin oluşmasında etkili olmuş; sonraki dönemlerde de bu etkilerini sürdürmüşlerdir.¹⁰⁵ Abbâsîler döneminde önceki dönemlere kıyasla hikmete dayalı konulara daha çok önem verilmiş; Ebü'l-Atâhiye, Salih b. Abdulkuddüs ve Ebü Temmâm gibi dönemin şairleri tarafından çok sayıda hikmet şiirleri kaleme alınmıştır.¹⁰⁶

Hikmet, nesir (düz yazı) şeklinde ifade edildiği gibi nazm (şiir) şeklinde de ifade edilmiştir. Bu türden ifadeler, klasik Arap şiirinin hemen hemen her teması içerisinde yer alabilmektedir. Bazı şairler, hikmeti müstakil bir konu olarak ele almasalar da işledikleri temaların neredeyse tamamında bu tür sözlere yer vermiştir. Öte yandan, bazı şairler de hikmet içerikli sözleri yalnızca şiirlerinin geneline yaymakla kalmamış; aynı zamanda sadece bu tür ifadelerle yer verdikleri özel şiirler nazmetmişlerdir. Bu bağlamda bazı dîvânlarda, "hikmet" başlığı altında müstakil bölümler açılmış ve sadece bu tür şiirler bir araya getirilmiştir.

Ali b. Cebele'nin dîvânında çok az sayıda hikmet şiirlerinin yer aldığı görülmektedir. Farklı temalarda yer yer hikmet içerikli beyitlere rastlansa da yalnızca on iki beyitten oluşan beş şiirini bu tür sözlere tahsis etmiştir. Bu yönüyle hem beyit hem şiir sayısı bakımından hikmet, dîvânında en az işlenen konular arasında yer almaktadır. Birinci Abbâsî Dönemi'nde yaşamış olmasına rağmen şiirlerinin bu denli az olması, onun hikmet içerikli şiirlere çok fazla önem vermediği düşüncesini akıllara getirmektedir. Ancak, şiirleri sayıca az olsalar da akıl, iç muhasebe ve insan ilişkileri üzerine dikkate değer anlamlar içermektedir. Burada, şairimiz Ali b. Cebele'nin sadece hikmete ayırmış olduğu şiirlerinden bazısına yer verilecektir.

¹⁰³ Aydın, *İbnü'l-Mu'tez ve Şiiri*, 499-500.

¹⁰⁴ Râfi'î, *Târîhu âdâbi'l-'Arab*, 3:433.

¹⁰⁵ Hafâcî, *el-Âdâbü'l-'Arabîyye*, 201.

¹⁰⁶ Hafâcî, *el-Âdâbü'l-'Arabîyye*, 201.

Şair, bir beytinde sağlam ve doğru bir düşüncüyü, başkalarının övgüsünün ya da siteminin değiştiremeyeceğine değinerek zihnî istikrarın (düşüncedeki kararlılığın) önemine vurgu yapmıştır. Bu düşüncesini de şöyle kalıba dökmüştür: (Hafif)

وَإِذَا صَحَّبَ الرَّوِيَّةُ يَوْمًا فَسَوَاءَ ظَنُّ امْرِئٍ وَعَتَابُهُ¹⁰⁷

Bir gün düşünce doğru olursa, kişinin zannı da sitemi de birdir/aynıdır.

Aşağıdaki şiirinde ise en sıkıntılı anlarda bile umutsuzluğa kapılmanın doğru olmadığına dikkat çeken şair, bu durumda olan muhataplarına sabır, teselli ve umut aşılamaktadır: (Meczû'î-Vâfir)

عَسَى فَرَجٌ يَكُونُ عَسَى نُعَلِّ أَنْفُسًا بِعَسَى

فَلَا تَقْنَطُ وَإِنْ لَأَقِي تَ هَمًّا يَقْبِضُ النَّفْسَا

فَأَقْرَبُ مَا يَكُونُ الْمَرْءُ مِنْ فَرَجٍ إِذَا آيَسَا¹⁰⁸

Belki bir ferahlık olur, belki; belkiyle avutuyoruz nefisleri.

Ümitsiz olma, ruhu daraltan bir sıkıntıyla karşılaşsan da.

(Çünkü) kişinin feraha en yakın olduğu zaman, ümidini kestiği zamandır.

Şair, ikinci beyitte “ümitsiz olma” ifadesiyle “Allah’ın rahmetinden ümit kesmeyin”¹⁰⁹ ayetine telmihte bulunurken, üçüncü beyitte söylemiş olduğu “kişinin feraha en yakın olduğu zaman, ümidini kestiği zamandır.” sözü de Türkçemizde “En karanlık an, şafağa en yakın andır.” şeklinde ifade edilmektedir.

Şairin şu beyti ise insanların yapısı ve toplumsal algı üzerine söylenmiş derin ve hikmetli anlamlar içermektedir: (Basît)

وَالنَّاسُ كَالْخَيْلِ إِنْ دُمُوا وَإِنْ مَدَحُوا فَذُو النَّاسِ فِي الْأَوْصَاحِ كَذِي الشَّيَاطِ¹¹⁰

İnsanlar, yerilseler de övülseler de at gibidir; insanlar içerisinde benekli (göze çarpan özelliği) olanlar, parlak işaretleri olan at gibidir.

Şair burada, özel nitelikleri olan insanları, özel işaretli atlara benzetmiştir. Şöyle ki, atların bazıları üzerlerindeki benekler veya alaca renkleri ile öne çıkar ve bu sayede diğer türlerinden ayırt edilir. Tıpkı bunun gibi, bazı insanlar da bir takım karakteristik özellikleri, başarıları veya farklılıklarıyla öne

¹⁰⁷ Ali b. Cebele, *Şi'ru 'Ali b. Cebele*, thk. Ahmed Nasîf el-Cennâbî, 101, Ş.N. 10.

¹⁰⁸ Ali b. Cebele, *Şi'ru 'Ali b. Cebele*, thk. Ahmed Nasîf el-Cennâbî, 139, Ş.N.28.

¹⁰⁹ Zümer, 39/553.

¹¹⁰ Ali b. Cebele, *Şi'ru 'Ali b. Cebele*, thk. Ahmed Nasîf el-Cennâbî, 141, Ş.N.31.

çıkarlar ve bununla diğer insanlardan ayrışır. Şairin “yerilseler ve övülseler” vurgusu ise dış algının önemli olmadığına, yani insanların atlar gibi övülüp yerilmeleriyle değil, öz nitelikleriyle değer kazanabileceklerine bir işarettir.

Hasan b. es-Sehl'e hitaben söylediği bir şiirinde de faydasız bir kimseye bel bağlamanın doğru olmadığını söyleyen şair, maddî ve manevî hiçbir faydası olmayan, ne açlık ve susuzluğu giderebilen ne de mutluluk ve huzur sağlayabilen bir kimseden uzak durmanın enerji ve zaman açısından büyük bir kazanç olduğuna değinmiştir. İnsanlarla ilişki kurmada dikkat edilmesi gereken, öğüt niteliğindeki sözlerini şu şekilde lafızlara dökmüştür: (Münserih)

لَا تَسْتَرِيْشَنَّ اِذْنًا مُّحْتَجِبٍ اِنْ لَمْ تَكُنْ بِالْذُّخْلِ تَنْتَفِعْ

اَحَقُّ شَيْءٍ بِطُولِ مُهَجَرَةٍ مَنْ لَيْسَ فِيْهِ رِيٌّ وَلَا شَبَعٌ¹¹¹

Senden kaçan birinden izin almayı bekleme sakın; eğer onun yanına girmek sana bir fayda vermeyecekse.

Uzun süre terk edilmeye en layık kişi, açlığı ve susuzluğu gideremeyen kişidir.

Şair, bir şiirinde ise ölümün kaçınılmaz bir gerçek olduğunu dile getirmiştir: (Kâmil)

وَعَلِمْتُ أَنَّ الْمَرْءَ مِنْ سُنَنِ الرَّدَى حَيْثُ الرَّمِيَّةُ مِنْ سِهَامِ الرَّامِي¹¹²

Anladım ki kişi, yok olmanın (ölmenin) yollarından biridir; tıpkı atıcının yayından çıkmış bir ok gibi.

Burada insanın ölümlü olduğunun farkına vardığını ifade eden şair, bu durumu teşbih sanatı kullanarak daha somut ve anlaşılır kılmıştır. İnsanı oka, ölümü de onu atan okçuya benzeterek, yaydan çıkan ok'un geri gelmesinin imkânsız olduğu gibi, ölümün de insanın peşinde olduğunu ve onu yakalamadan geri dönmediğini veciz bir şekilde anlatmıştır.

Şairin, bunların dışında; “yaşlılığın fiziksel olarak birtakım yıpranmışlıklara sebep olsa da aklın olgunlaşması ve tecrübe birikimleri gibi yararlı yönlerinin olduğu,¹¹³ insanın her daim şeref ve onurunu koruması gerektiği, tamahkarlığın aşağılık bir haslet oluşu, dönemsel olarak karşılaşılan

¹¹¹ Ali b. Cebele, *Şi'ru 'Ali b. Cebele*, thk. Ahmed Nasîf el-Cennâbî, 150, Ş.N.38.

¹¹² Ali b. Cebele, *Şi'ru 'Ali b. Cebele*, thk. Ahmed Nasîf el-Cennâbî, 180-81, Ş.N.64.

¹¹³ Ali b. Cebele, *Şi'ru 'Ali b. Cebele*, thk. Ahmed Nasîf el-Cennâbî, 180-81, Ş.N.64.

zorluk ve sıkıntıların sürekli olmayacağı, cömertlik ve sabır gibi ahlakî değerlerin önemi”¹¹⁴ gibi hikmet içerikli şiirleri de vardır.

2.8. Şarap

Şairin dîvânında yer alan bir diğer ana tema ise şaraptır. Şarap, Cahiliye Dönemi’nden itibaren şiirlerdeki varlığını hep sürdürmüştür. Sadru’l-İslâm Dönemi’nde gerek Kur’ân’ın şarapla ilgili hükümleri gerek fetihlerin uzun sürmesi gibi nedenlerle çok fazla rağbet görmese de Emevîler Dönemi’nde yeniden canlanarak büyük bir ilerleme katetmiştir. Abbâsîler Dönemi’nde ise eğlence ve şarap düşkünü birtakım siyaset adamlarının katkısı ve bazı şairlerin de ilgisi ile zirveye çıkmıştır.¹¹⁵

Önceki dönemlerde, şarap ve şarap meclisleriyle ilgili şiirlere müstakil olarak değil, daha çok tasvir türündeki şiirlerin özellikle giriş bölümlerinde yer verilmiştir. Abbâsîler Dönemi’nde ise şarap tasviri ya şiirlerin giriş kısmında kullanılmış ya da sadece şaraba hasredilmiş müstakil şiirler kaleme alınmıştır. Böylece söz konusu dönemde şarap şiirleri, diğer türlerden ayrı değerlendirilmiş; hatta dîvânlarda onunla ilgili bağımsız bölümler açılmıştır.¹¹⁶ Şarap şiirin gelişmesinde ve bağımsızlaşmasında ise ilk dönem Abbâsî şairlerinden ve şarap tasvirinin öncü isimlerinden kabul edilen Ebû Nüvâs (ö. 198/813[?]) büyük rol oynamıştır. O, kasidelerinde yer alan beyitleri konularına göre ayırarak her birini ayrı bir başlık altında toplamış; böylece şarap türü şiirler, ilk kez onun sayesinde Arap edebiyatında müstakil bir tür olarak yer almaya başlamıştır.¹¹⁷ Ayrıca Abbâsî Dönemi’nde şarap şiirleri büyük bir ilgi görmüş, hatta bazı şairler diğer şiirlerini gölgede bırakacak kadar bu temaya yönelmiştir. Üstelik şarap, bu dönemde en ince detayına kadar tasvir edilmiş ve abartılı bir şekilde övülmüştür.¹¹⁸

Abbâsî Dönemi’nde, şarap şiirlerine bu denli ilgi duyulmasının nedeni, bu dönemde bolluk ve refahın artmasıyla birlikte insanların eğlence merkezlerine büyük ilgi göstermeleridir. Buna bağlı olarak, Bağdat gibi yoğun ve ilgi gören yerleşim merkezlerinde çok sayıda şarap dükkanları ve eğlence merkezleri kurulmuştur. İçmek ve eğlenmek amacıyla bu merkezlere gidip gelen şairler, şarabın kendisiyle birlikte satıldığı ve tüketildiği eğlence yerlerini de şiirlerine konu edinmişlerdir. Şarabı büyük bir maharetle ve daha önce görülmemiş bir

¹¹⁴ Ali b. Cebele, *Şi’ru ‘Ali b. Cebele*, thk. Ahmed Nasîf el-Cennâbî, 150-51, Ş.N.38.

¹¹⁵ Demirayak, *Abbâsî Edebiyatı Tarihi*, 88-89.

¹¹⁶ Hafâcî, *el-Âdâbü’l-‘Arabîyye*, 196.

¹¹⁷ Leylâ Sâmîr Muhammed Nûr Bâbencî, “el-Vaşf fî şî’ri ‘Abdillâh bin el-Mu‘tez el-‘Abbâsî” (Yüksek Lisans Tezi, Ümmü’l-Kurâ Üniversitesi, 1989), 20.

¹¹⁸ Hafâcî, *el-Âdâbü’l-‘Arabîyye*, 196.

ustalıkla tasvir ederek şiirlerine yeni anlamlar katmış; bu hususta önemli yenilikler ortaya koymuşlardır.¹¹⁹

Bu tür şiirlerde, genel olarak şarabın rengi, kokusu, yapılışı, tadı, etkisi, görünüşü ve sunumu gibi şarabın bizzat kendisiyle ilgili özellikleri tasvir edilirken, şarabın konulduğu ibrikler ve kadehler ile onu sunan sakî ve nedîmler (şaraba eşlik eden kişiler) ile ilgili anlatımlara da detaylı bir şekilde yer verilmiştir. Bunların yanı sıra, şarabın satıldığı ve tüketildiği mekanlara da ayrı bir önem gösterilmiştir. Ayrıca şarap şiirleri, başta teşbih olmak üzere, edebî sanatların çokça kullanıldığı şiir türlerindendir.

Dîvânında çok az sayıda şarap şiirine yer veren Ali b. Cebele, şarapla ilgili düşüncelerini sadece üç şiirinde dile getirmiştir. On bir beyitten oluşan bu şiirlerini de diğer şiirlerinden bağımsız bir şekilde, müstakil olarak nazmetmiştir. Şarap şiirinin zirvede olduğu bir dönemde yaşamasına rağmen, şarapla ilgili şiirlerinin bu kadar az olması, onun şaraba karşı bir tutumu olduğunu veya bu tür şiirlere ilgi duymadığını göstermektedir. Nitekim, aşağıda da değinileceği üzere, bir beytinde dile getirdiği “Ama iç dünyada şarap için bir nefret vardır.” söyleminden, şaraba bakışının pek de olumlu olmadığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle, şiirlerinde gerek çevresindeki gerekse önceki dönemdeki şairler gibi şarapla ilgili çok fazla ayrıntıya yer vermemiştir. Buna rağmen, şiirlerinde akıcı, kolay ve anlaşılır bir dil kullanan şair, bu tür şiirlerinde az da olsa şarabın rengi, kokusu, kalitesi ve içen kimsedeki etkisiyle ilgili anlatımlara değinmiştir. Ayrıca, nitelikli teşbihler kullanarak şaraba dair düşüncelerini açıklamaya çalışmıştır. Şairin şarabı anlattığı şiirlerinden biri şöyledir: (Hafif)

دَعِ الدُّنْيَا فَلِلدُّنْيَا أَنْاسُ أَلَدَّ الْعَيْشِ إِنْ رِيقَ وَطَاسُ
وَصَافِيَةٍ لَهَا فِي الرُّأْسِ لَيْنٌ وَلَكِنْ فِي النُّفُوسِ لَهَا شِمَاسُ
كَأَنَّ يَدَ النَّدِيمِ تُدِيرُ مِنْهَا شُعَاعاً لَا يُحِيطُ عَلَيْهِ كَاسُ
مُعْتَقَةً إِذَا مَرَجَتْ أَضَاءَتْ فَأَمَكْنَ قَابِساً مِنْهَا إِقْتِبَاسُ
تَخَالَ بَعَيْنِ شَارِبِهَا نُعَاساً وَلَيْسَ سِوَى الْمَدَامِ بِهِ نُعَاسُ¹²⁰

Dünyayı bırak, çünkü dünya için (yaşayan) insanlar vardır; en tatlı yaşam ise bir ibrik ve bir bardaktır.

¹¹⁹ Demirayak, *Abbâsî Edebiyatı Tarihi*, 196.

¹²⁰ Ali b. Cebele, *Şi'ru 'Ali b. Cebele*, thk. Ahmed Nasîf el-Cennâbî, 139-40, Ş.N. 29.

Nice saf şarap vardır ki başta hafiftir (sert değildir); ancak ruhlarda ona karşı bir nefret vardır.

Sanki nedimin eli, o şaraptan öyle bir ışık yayıyor ki kadeh onu kuşatamıyor.

(O), yıllanmış bir şaraptır; karıştırıldığında parıldar. Böylece isteyen ondan bir ışık kapar.

Şarabı içenin gözündeki bir mahmurluk var sanırsın; oysaki onda uyku değil sadece şarabın etkisi vardır.

Bu şiirden anlaşılmaktadır ki şair, şarabın her ne kadar çekici ve ilgi uyandıran bir özelliği olsa da kişinin istemediği ve kendisinden uzaklaşmasına sebep olan bir tür içecek olduğuna dikkat çekmiştir. Fakat, çok fazla hoşlanmasa da ona derin anlamlar yüklemiştir. Şarabın dünya dertlerinden uzaklaştırdığına dikkat çeken şair, onun kadehin dışına taşan bir ışık saçtığını, özellikle yıllanmış şarabın karıştırıldığında çok etkileyici ve etrafını aydınlatan bir parlaklığının olduğuna vurgu yapmış, son olarak da şarabın etkisiyle oluşan hale yani sarhoşluğa değinmiştir. Şairin, şaraba olan ilgisini açıkça dile getirmesine ve arasının mesafeli olmasına rağmen, şarabı öven ve onu öne çıkaran böylesi anlatımlarda bulunması muhtemelen yaşadığı dönemde şarabın yaygınlaşması ve şarap şiirlerinin çok fazla ilgi görmesinden kaynaklıdır.

Bu şiirinde şarapla ilgili genel bir değerlendirmede bulunan şair, diğer iki şiirinde de onun bazı özelliklerine değinmiştir. Şarabın rengi ve üzerinde oluşan kabarcıkları dile getirdiği bu şiirlerinde birden fazla teşbih sanatına başvurarak anlatmak istediği meseleye bir anlaşılabilirlik ve çekicilik kazandırmıştır. Şiirlerden biri şöyledir: (Hafif)

وَرْدَةُ اللَّوْنِ فِي خُدُودِ النَّدَامَى وَ هِيَ صَفْرَاءُ فِي خُدُودِ الْكُؤُوسِ

وَكَأَنَّ الشُّعَاعَ مِنْهَا عَلَى الْكَفِّ فَبِجَسَادٍ عَلَى قَدَالٍ عَرُوسٍ¹²¹

(O), nedimlerin yanaklarında gül rengindedir. Oysa kadehlerin yanaklarında sarıdır.

Sanki o şaraptan avuç içine yansıyan ışık, gelinin ensesine yansıyan bir zaferan gibidir.

Şair, görüleceği üzere ilk beyitte, kadehte sarı renkte olan bir şarabın, içenlerin yüzünde gül rengine dönüştüğünü ifade ederek, şarabın normalde sarı iken içenin fiziksel halini değiştirerek başka bir renge dönüştürdüğünü

¹²¹ Ali b. Cebele, Şi'ru 'Ali b. Cebele, thk. Ahmed Nasîf el-Cennâbî, 140-41, Ş.N. 30.

söylemiş; böylece şarabın etkisini zarif ve ince bir şekilde belirtmiştir. Burada sarı renkle kadehlerin yanakları; gül rengiyle nedimlerin yanaklarını benzeterek renkler üzerinden bir benzetmede bulunmuştur. “Sanki, kadar” gibi açık teşbih edatları bulunmadığından bu benzetme *teşbihi belîğ* kabilindendir.¹²²

İkinci beyitte de şarabın ışıltısını mücevhere; mücevheri de nesneleri sarıya boyamada kullanılan zaferan bitkisine¹²³ benzeten şair, iç içe bir benzetme yaparak, şaraptan avuç içine yansıyan ışığın, tıpkı bir gelinin boynuna taktığı mücevher gibi görüntü verdiğini ifade etmiştir. Böylece şarabın sunduğu görsel zarafeti olağanüstü bir güzellikle betimleyen şair, bir başka şiirinde de şarabın üzerinde dağınık halde bulunan ve birbirleriyle tam olarak birleşmeyen kabarcıkları, gelinin yüzüne estetik güzellik amacıyla sürülen ben'lere benzetmiş ve ifadelerini şu şekilde kalıplara dökmüştür: (Mutekârib)

تَرَى فَوْقَهَا نَمَشًا لِلْمِرْجَجِ تَبَاذِيرُ لَا تَتَّصِلُنَّ إِصْصَالًا

كَوْجِهِ الْعُرُوسِ إِذَا خَطَّطَتْ عَلَى كُلِّ نَاحِيَةٍ مِنْهُ خَالًا¹²⁴

O şarabın üzerinde, karışımından kaynaklı kabarcık (baloncuklar) görürsün. Onlar dağınıktır, birbirleriyle tam olarak birleşmezler.

Her yerine ben konmuş tıpkı bir gelin yüzü gibi.

2.9. Sitem (‘Îtâb)

Şairlerin sitem, kınama, ayıplama ve serzenişlerini dile getirdikleri bu tür şiirler, Cahiliye Dönemi'nden itibaren şiirlerde önemli bir yer tutmuştur. Bu tür şiirlerin, yergi (hiciv) şiirleri grubunda değerlendirilmesi mümkündür.¹²⁵ Zira şair, sitem şiirlerinde kendisine acı ve hüznü veren olayları dile getirir ve onlara karşı duygularını ifade eder.

Ali b. Cebele'nin sitem şiirleri oldukça azdır. Dörder beyitten oluşan iki şiirinde, zamana ve cariyesine serzenişte bulunmuştur. Şiirlerinde didaktik bir metot uygulayarak zorluklara karşı nasıl mücadele edileceğini; insanın, başkasına muhtaç olmadan onurlu bir şekilde yaşamını sürdürebilmesi için yapması gerekenleri; ihanetin ve vefasızlığın karşısında metanetli olunması

¹²² Bulut, *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, 441.

¹²³ “Safran,” Vikipedi, erişim 14 Temmuz 2025, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Safran>.

¹²⁴ Ali b. Cebele, *Şi'ru 'Ali b. Cebele*, thk. Ahmed Nasîf el-Cennâbî, 169, Ş.N. 52.

¹²⁵ Demirayak, *Abbâsî Edebiyatı Tarihi*, 115.

gerektiğini hem muhataplarına hem de okuyucularına öğretmiştir. Sitemlerinden biri şöyledir: (Tavîl)

وَكَمْ زَمِيَّةٍ لِلدَّهْرِ مِنْ بَابٍ مَأْمَنِ
جَعَلْتُ مَجْنِي - دُونَ مَكْرُوهِهَا - صَبْرِي
أَذُوْدُ مَنْ نَفْسِي جَهِيْدًا وَعَقْتِي
إِذَا حَمَلْتُ غَيْرِي عَلَى الْمَرْكَبِ الْوَعْرِ¹²⁶

Zamanın, güvenli kapılar ardından nice atışları vardır.

Onun zahmet ve sıkıntılarına karşı sabrımı kalkan yaptım.

Ben de kendi arzularımı dizginliyor ve iffetimi koruyorum;

(O atışlar) başkalarını zorlu bir gemiye sevk ettiği zaman.

Burada, karşılaşmış olduğu zorluklardan zamanı sorumlu tutan ve ona sitem eden şair, bütün sıkıntılara karşı sabrı bir kalkan olarak kullandığını ve üstesinden gelebildiğini ifade etmiş, bu sayede nefsinin isteklerini dizginleyerek ve iffetini koruyarak onurlu bir yaşam sürmeyi başardığını dile getirmiştir.

Şairin diğer sitemi ise karşılıklı aşk yaşadığı bir cariyeyedir. *el-Egânî*’de yer alan bir rivayete göre Ali b. Cebele’nin yeğeni şöyle bir nakilde bulunur: “Amcamın işlerine yardımcı olan, aynı zamanda vokalistlik yapan bir cariyesi vardı. Cariye bir süre sonra amcama kızdı ve arkasını dönüp gitti. Amcam da ona olan sitemini şu sözlerle dile getirdi:¹²⁷ (Tavîl)

تُسِيءُ وَلَا تَسْتَنْكِرُ السُّوءَ إِنَّهَا
تُدِلُّ بِمَا تَبْلُوهُ عِنْدِي وَتَعْرِفُ
فَمِنْ أَيْنَ مَا اسْتَعْطَفْتُهَا لَمْ تَرْقُلِي
وَمِنْ أَيْنَ مَا جَرَّبْتُ صَبْرِي يُضْعِفُ¹²⁸

O, kötülük yapar; ama bunun farkında bile olmaz.

Çünkü o, yanımda öğrendiği ve tecrübe ettiği şeylerle övünüp böbürlenir.

Peki, bana acımazken bu şefkati geliyor?

¹²⁶ Ali b. Cebele, *Şi'ru 'Ali b. Cebele*, thk. Ahmed Nasîf el-Cennâbî, 128, Ş.N. 44.

¹²⁷ Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Egânî*, 20: 237.

¹²⁸ Ali b. Cebele, *Şi'ru 'Ali b. Cebele*, thk. Ahmed Nasîf el-Cennâbî, 159. Ş.N. 44.

Ben neyi tecrübe ettiysem, o hep sabrımı zayıflatıyor.

Aşkının ihanetine uğrayan şair, bu dizelerde sevgilisinin elde ettiği tecrübeleri asıl sahibi olan şaire değil de kendisine aitmiş gibi göstermesinden, bununla birlikte kendisine farklı, başkasına farklı davranarak şaşkınlık verici bir şekilde ikircikli tavır sergilemesinden dert yanmış; dolayısıyla önceki yaşamışlıkları görmezden gelerek sevgilisinin yapmış olduğu bütün bu kötülüklerin sabrını taşırdığını söylemek suretiyle ona olan sitemini dile getirmiştir.

SONUÇ

Ali b. Cebele, I. Abbâsî Dönemi'nin edebî kimliğini güçlü biçimde yansıtan şairlerden biridir. Çocukluk yıllarından itibaren şiire derin bir ilgi duyan şair, ilmî ve edebî meclislere katılarak bu alandaki birikimini ve yetkinliğini geliştirmiştir. Fiziksel engeline rağmen şiir ve edebiyat sahasında gösterdiği üstün başarı, onu kısa sürede dönemin önde gelen şairleri arasına taşımış; böylece yalnızca edebî açıdan değil, Abbâsî toplumunun sosyal ve kültürel yapısı üzerinde de önemli bir etki oluşturmuştur.

Ali b. Cebele'nin şiirlerinin merkezinde medih teması yer almaktadır. Methiyeleri hem şükran ve minnet duygularını hem de dönemin siyasî ve sosyal atmosferini yansıtmaktadır. Bu yönüyle söz konusu şiirler, tarihî bir değer de taşımaktadır. Şair, methiyelerinde çoğunlukla dengeli bir dil kullanmakla birlikte zaman zaman aşırı övgülere de yer vermiştir. Bu durum, onun hem edebî çevrelerde hem de halk arasında tartışmaların odağı haline gelmesine yol açmıştır. Ayrıca bazı methiyelerdeki aşırı övgülerin inanç açısından sakıncalı görülmesi, şairin hayatını tehlikeye düşürecek sonuçlar doğurmuştur. Özellikle Halife Me'mûn ile yaşadığı gerilim, methiyelerin yalnızca sanatsal değil, aynı zamanda siyasî bir boyuta da sahip olduğunu göstermektedir.

Şairin gazelleri, divanında sayıca az olmakla birlikte içerik ve üslup bakımından oldukça nitelikli örneklerdir. Şair, Abbâsîlerin eğlence ve refah dolu yaşam tarzına rağmen gazellerinde müstehcen ve yüzeysel bir dile yönelmemiş; bunun yerine, 'uzrî geleneği çerçevesinde içtenlik, samimiyet ve ruhsal aşkı ön plana çıkarmıştır. Bu yaklaşım, onun aşkı yalnızca bedensel bir haz olarak değil, derin bir duygusal tecrübe olarak gördüğünü göstermektedir.

Tasvir şiirleri, gazelleri gibi sayıca az olmakla birlikte içerik bakımından dikkate değer niteliktedir. Şair, bu tür şiirlerinde güçlü bir hayal gücü ve gözlem yeteneği sergilemiş; tabiatı, kişileri ve toplumsal sahneleri canlı bir biçimde betimlemiştir. Özellikle şahıs tasvirlerinde medih unsurlarıyla

betimlemeyi birleştiren bir üslup geliştirmesi, onun edebî çeşitliliğini ortaya koymaktadır.

Mersiye türü ise şairin şiir anlayışında ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Dîvânında yalnızca bir mersiye bulunmasına rağmen, otuz dört beyitten oluşan bu şiir hem çağdaşları hem de sonraki nesiller tarafından takdir edilmiştir. Ayrıca, Buhtürî gibi önemli şairler üzerindeki etkisi, Ali b. Cebele'nin edebî gücünü ve etkisini açıkça ortaya koymaktadır.

Şairin hicviyeleri, sert ve zaman zaman acımasız üslubuyla dikkat çekmektedir. Şair, sayıca az olan bu tür şiirlerde bireysel zaafı, toplumsal bozulmaları ve ahlakî kusurları hedef almış; kimi zaman oldukça kırıcı ifadeler yer vermiştir. Bu durum, şairin medih ile hiciv arasında belirgin bir zıtlık sergilediğini göstermektedir.

Ali b. Cebele'nin şiirlerinde az da olsa yaşlılık, hikmet, şarap ve sitem temalarına da yer verilmiştir. Yaşlılık konulu şiirlerde bir yandan ölümün yakınlığına, diğer yandan bu dönemin hem olgunluğun hem de güçsüzlüğün bir göstergesi olduğuna vurgu yapılmaktadır. Hikmet içerikli şiirlerinde ise ahlakî öğütler ve evrensel mesajlar ön plana çıkmaktadır. Şarap temalı şiirlerde şairin mesafeli bir tutum sergilediği, sitem temalı şiirlerinde ise kırılganlığın yanı sıra insanî ve ahlakî değerlere vurgu yaptığı görülmektedir.

Ali b. Cebele'nin dili oldukça akıcı, açık ve anlaşılır olup, lafız ve anlam yönünden büyük bir zarafet taşımaktadır. Şair, istiare, teşbih ve telmih gibi edebî sanatları yerinde kullanarak şiirlerine estetik bir derinlik kazandırmıştır. Ayrıca tavîl ve basîl bahirlerini tercih etmesi, onun hem klasik Arap şiiri geleneğine bağlılığını hem de şiirde ahenk arayışını ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, Ali b. Cebele'nin dîvânı yalnızca bireysel duyguların bir yansıması değil, aynı zamanda I. Abbâsî Dönemi'nin siyasî, sosyal ve kültürel dokusunu yansıtan, edebî değeri yüksek bir kaynaktır. Şiirleri, sanatsal gücü ve duygusal derinliğiyle Abbâsî dönemi edebiyatının karakteristik özelliklerini yansıtır ve bu dönemde önemli bir konumda yer alır. Şair, methiyelerinde dönemin güç ilişkilerini ve siyasî dinamiklerini görünür kılmış; gazel ve mersiyelerinde ise lirizmi ve içtenliğiyle öne çıkmıştır. Tasvir, hiciv, hikmet ve diğer türlerdeki örnekleri, onun çok yönlü bir şair olduğunu ortaya koymaktadır. Bu yönüyle Ali b. Cebele, Arap edebiyatında yalnızca bir “medih şairi” değil, aynı zamanda farklı türlerde de başarı göstermiş, etkili bir sanatkâr olarak değerlendirilmeyi hak etmektedir. Klasik biçimlere sadık kalmasına rağmen duygu yoğunluğu, tema çeşitliliği ve ifade zarafetiyle çağdaşlarından ayrılan şair, Abbâsî şiirinde bireysel üslubun ve estetik olgunluğun öne çıktığı önemli bir dönüm noktasında yer alır. Şiirleri, Abbâsî

dönemi edebiyatının zenginliğini yansıtmakla kalmayıp sonraki nesiller için de kalıcı bir miras bırakmıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/Reference

- Ali b. Cebele, İbn Müslim b. Abdurrahmân el-Ebnâvî. *Şi'ru 'Ali b. Cebele*. Tahkik Ahmed Nasîf el-Cennâbî. Bağdat: Matbaatü'l-Âdâb, 1391/1971.
- Ali b. Cebele, İbn Müslim b. Abdurrahmân el-Ebnâvî. *Şi'ru 'Ali b. Cebele*. Tahkik Hüseyin Atvân. Bağdat: Dâru'l-Maârif, 1982.
- Aydın, İbrahim. *İbnü'l-Mu'tez ve Şiiri*. İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2023.
- Bulut, Ali. *Belâgat Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015.
- Büstânî, Butrus. *Üdebâ'ü'l-'Arab fi'l-a'suri'l-'Abbâsiyye*. Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Cîl, 1979.
- Çetin, Nihad M. "Basît." *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5:106. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Çetin, Nihad M. *Eski Arap Şiiri*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2011.
- Dayf, Şevkî. *el-'Aşru'l-'Abbâsiyyü'l-evvel*. Mısır: Dâru'l-Maârif, 1966.
- Demirayak, Kenan. *Abbâsî Edebiyatı Tarihi*. Erzurum: Bakanlar Matbaacılık, 1998.
- Ebû Hilâl el-Askerî, el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl. *Dîvânü'l-me'ânî*. 2 cilt. Beyrut: Dâru'l-Cîl, ts.
- Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, Ali b. el-Hüseyin b. Muhammed b. Ahmed. *Kitâbü'l-Eğânî*. 25 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1415/1994.
- Fâhûrî, Hannâ. *el-Câmî 'fî târîhi'l-edebi'l-'arabî -el-Edebü'l-kadîm-*. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1986.
- Ferrûh, Ömer. *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî*. Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melayîn, 1981.
- Hâdî, Salâhuddîn. *el-Edebü fi 'aşri'n-nübüvveti ve'r-râşidîn*. Kâhire: Mektebetü'l-Hâncî, 1987.

- Hafâcî, Muhammed Abdülmün'îm. *el-Âdâbü'l-'Arabiyye fî'l-'aşri'l-'Abbâsiyyi'l-evvel*. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1992.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebü Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit. *Târîhu Bağdâd*. Tahkik Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf. 16 cilt. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1422/2002.
- Hüseyin, Tâhâ. *Hadîşü'l-erbi'â'*. yy.: Mektebetü'l-Üsrâ, 1997.
- İbn Ebü'l-Hadîd, Ebü Hâmid Abdülhamîd b. Hibetullâh. *Şerhu Nehci'l-belâğa*. thk. Muhammed Abdulkerîm en-Nemrî. 20 cilt. Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1998.
- İbn Hallikân, Ahmed b. Muhammed. *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'i'z-zamân*. Tahkik İhsân Abbâs. 7 cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1972.
- İbn Kuteybe, Ebü Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dîneverî. *eş-Şi'ru ve 'ş-şu'arâ'*. 2 cilt. Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 1423/2002.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem b. Ali Ebü'l-Fadl Cemâlüddîn el-Ensârî. *Lisânü'l-'Arab*. 15 cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1414/1993.
- İbn Reşîk el-Kayrevânî, Ebü Ali el-Hasan. *el-'Umde fî mehâsini's-ş-i'ri ve âdâbih ve nakdih*. Tahkik Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd. 2 cilt. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1981.
- İbnü'l-İmâd, Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed el-Hanbelî. *Şezerâtü'z-zeheb fî ahbâri men zeheb*. Tahkik Mahmûd el-Arnaûd. 11 cilt. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1406/1986.
- İbnü'l-Mu'tez, Ebü'l-Abbâs Abdullâh b. Muhammed el-Mu'tez-Billâh b. Ca'fer el-Mütevekkil-Alellâh el-Abbâsî. *Tabakâtü's-şu'arâi'l-muhtesîn*. Tahkik Ömer Fârûk et-Tabbâ'. Beyrut: Dâru'l-Erkam b. Ebü'l-Erkam, 1998.
- İbnü'l-Mu'tez, Ebü'l-Abbâs Abdullâh b. Muhammed el-Mu'tez-Billâh b. Ca'fer el-Mütevekkil-Alellâh el-Abbâsî. *Dîvânü ş-i'ri İbnü'l-Mu'tez*. Tahkik Yûnus Ahmed es-Sâmerrâî. 3 cilt. Beyrut-Lübnân: Âlemü'l-Kütüb, 1997.
- Kudâme b. Ca'fer, Ebü'l-Ferec. *Nakdû's-ş-i'r*. Tahkik Muhammed Mun'îm Hafâcî. Kâhire: el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs, 2016.
- Nûr Bâbencî, Leylâ Sâmir Muhammed. "el-Vaşf fî ş-i'ri 'Abdillâh bin el-Mu'tez el-'Abbâsî." Yüksek Lisans Tezi, Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, 1989.
- Nüveyrî, Ahmed b. Abdülvehhâb. *Nihâyetül'l-ereb fî fînûni'l-edeb*. 33 cilt. Kâhire: Dâru'l-Kütüb ve'l-Vesâiki'l-Kavmiyye, 1423/2002.
- Râfî'î, Mustafâ Sâdık. *Târîhu âdâbi'l-'Arab*. 3 cilt. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2008.
- Soyyigît, Osmân Zekî. *el-Edebü'l-'Arabî*. İstanbul: Sıyer Yayınları, 1993.

Vikipedi. “Safran.” Erişim 14 Temmuz 2025.
<https://tr.wikipedia.org/wiki/Safran>.

Yesû'î, Luvîs Ma'lûf. *el-Müncid fî'l-lügâ*. Beyrut: Dâru'l-Meşrik, 1992.

Yılmaz, İbrahim. “Tavîl.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40:183-84. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.

Ziriklî, Hayruddîn b. Ali b. Fâris. *el-A'lâm*. 8 cilt. Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 2002.